स्थानीय राजपत्र

पालुङटार नगरपालिकाद्धारा प्रकाशित

खण्ड ७ **संख्या ३** **मिति २०८०/०३/०१**

पालुङटार नगरपालिकाको नगर कार्यपालिकाले पारित गरेको तल लेखिए बमोजिमको नीति स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ को उपदफा (३) बमोजिम आम नागरिकको जानकारीको लागि प्रकाशन गरिएको छ ।

भाग २

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०८०

कार्यपालिकाबाट स्वीकृत मितिः २०८०/०२/१९

विषय सूची

परिच्छेद १ .... ४

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था.............. ४

१.१ संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ ४

१.२ नीतिगत परिभाषा.. ४

१.३ नीतिगत व्यवस्था...९

परिच्छेद २ ....१७०

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति १७०

२.१ पृष्ठभूमि १७०

२.२ औचित्य...१७०

२.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य.......................१८१

२.४ रणनीति र कार्यनीति.......................................१९२

२.५ मुख्य कार्यक्रमहरु..२२४

परिच्छेद ३ ....२९१

लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकारण नीति कार्यान्वयन कार्ययोजना................ २९१

३.१ कार्ययोजना २९१

परिच्छेद ४ ....३९२

संस्थागत संयन्त्र, प्रतिनिधित्व र कार्यक्षेत्र.................................३९२

४.१ नगरपालिका स्तरीय लैंङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति कार्यान्वयन समिति............. ३९२

४.२ नगरपालिका स्तरीय लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति कार्यान्वयन समितिको कार्य क्षेत्र ३९२

४.३ वडा स्तरीय लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण निति कार्यान्वयन समिति........................४०३

४.४ वडा स्तरीय लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति कार्यान्वयन समितिको कार्यक्षेत्र.........४१४

४.५ समितिहरुको कार्य संचालन विधि ४२४

अनुसूचीहरु ४३

अनुसूची १: लैससास रणनीति तयारी प्रक्रिया तथा कार्यतालिका ४३६

अनुसूची २: रणनीति उपर कार्यपालिकामा छलफल कार्यक्रममा संलग्न सहभागीहरु ४४७

अनुसूची ३: दीगो विकास लक्ष्यका लक्ष्य र संकेत ४७०

अनुसूची ४: सन्दर्भ सामाग्री ४८१

अनुसूची ५: लैससास रणनीति सम्बन्धि कार्यपालिका सँग छलफल कार्यक्रमका केही तस्वीरहरू ४९२

परिच्छेद १

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था

१.१ संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ

(१) यो रणनीतिको नाम "लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति २०८०" रहेको छ ।

(२) यो रणनीति पालुङटार नगरपालिकाको कार्यपालिकाबाट स्वीकृत भएको मितिदेखि लागू हुनेछ ।

१.२ नीतिगत परिभाषा

विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस नीतिमा देहाय बमोजिमका शब्द र तीनको परिभाषा रहेका छन्ः

शव्द	परिभाषा
संबिधान	संबिधान भन्नाले नेपालको संविधान २०७२ भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
रणनीति	रणनीति भन्नाले पालुङटार नगरपालिका लैससास रणनीति भन्ने बुझ्नु पर्दछ ।
संघ	संघ भन्नाले संघीय संरचनाको सबैभन्दा माथिल्लो इकाइको रूपमा रहने संघीय तह भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
संघीय इकाई	संघीय इकाई भन्नाले संघ, प्रदेश र स्थानीय तह भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
प्रदेश	प्रदेश भन्नाले संविधान बमोजिम संघीय इकाइमा विभाजन गरिएको नेपालको संघीय इकाइको क्षेत्र र स्वरूप भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
स्थानीय तह	स्थानीय तह भन्नाले संविधान बमोजिम स्थापना हुने गाउँपालिका, नगरपालिका र जिल्ला समन्वय समिति भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
पालिका	पालिका भन्नाले पालुङटार नगरपालिका भन्ने बुझ्नु पर्दछ ।
लिङ्ग	जन्मजात प्राप्त जैविक तथा प्राकृतिक भिन्नतालाई लिङ्ग भनिन्छ । महिला, पुरुष र यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक बीचको प्राकृतिक भिन्नता नै उनीहरुमा भएको फरक लिङ्ग भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
लैङ्गिकता	प्राकृतिक लिङ्गभेदको आधारमा महिला, पुरुष र लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकको लागि, समाजले निर्धारण गरेको कामको भूमिका, फरक फरक अपेक्षा र सामाजिक मुल्यमान्यता, लिङ्ग कै आधारमा बनाइएका फरक फरक कानुनी व्यवस्था, मानिसका धारणा, बिचार, दृष्टीकोण, सामाजिक संरचना र वितरण प्रणाली, फरकफरक शक्तिसम्बन्ध आदि भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा	लैङ्गिक हिंसा भन्नाले फरक लिङ्ग भएको आधारमा घरेलु हिंसा, कार्यस्थलमा हुने विभेद, यौनजन्य दुव्र्यवहार, सामाजिक कुरीतिजन्य तथा विभेदपूर्ण व्यवहार लगायत फरक लिङ्ग

	भएकै कारणले हुने हिंसा र भेदभाव भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
	६
लैङ्गिक प्रभाव विष्लेषण	लैङ्गिक प्रभाव विश्लेषण भन्नाले नीति तथा अभ्यासहरूको परीक्षण गरेर कुनै पनि योजना कार्यक्रम तथा आयोजनाबाट महिला एवं पुरुष कत्तिको लाभान्वित भएका छन् भन्ने अवस्थाको विश्लेषण गर्ने कार्य भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
लैङ्गिक मैत्री वातावरण	लैङ्गिक मैत्री वातावरण भन्नाले सार्वजनिक, निजि, सरकारी लगायत काम गर्ने कार्यस्थल तथा अन्य क्षेत्रमा समेत महिला मैत्री, पुरुष तथा बालबालिकामैत्री, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक र अपाङ्गतामैत्री वातावरण, व्यवहार, नीति तथा कार्यक्रम, सेवा, शौचालय, बाटो, लुगा फेर्ने कोठा, स्तापान कक्ष, आराम गर्ने सुरक्षित ठाउँ जस्तो अति आवश्यक व्यबहारिक तथा भौतिक संरचनाको विकास भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
लैङ्गिक समवेदनशीलता	कार्यस्थलमा महिलाहरुको लागि छुटै शौचालय, स्तनपान गराउने कोठा, महिनावारी हुने वेलामा प्याड फाल्ने भाडो, बेलुकी काम गर्ने महिला कर्मचारी भएमा लिन र पुर्याउन जाने गाडीको व्यवस्था, कार्यालयमा बोल्ने भाषा, कामको लागि लचिलो समय, लैङ्गिक सम्पर्क विन्दुको व्यवस्था, लैङ्गिक दुर्व्यवहार भएका गुनासो सुन्ने लैङ्गिक मैत्री व्यवस्था, लैङ्गिक समानताका लागि क्षमता अभिबृद्धी तालिम, बजेट, आदि जस्ता पुरुष तथा महिलामैत्री व्यवहार लैङ्गिक समवेदनशीलता हो भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
लैङ्गिकमैत्री दृष्टीकोण	कुनै पनि कुरालाई लैङ्गिक समानताको दृष्टिकोणबाट हेरिनु हो। महिलाको चस्मा लगाएर हेर्दा महिला र पुरुषको चस्मा लगाएर हेर्दा पुरुषको समस्या, अवस्था र आवश्यकता देख्न सकिन्छ जस्तै महिलाको पीडा बुझ्नको लागि आफुलाई महिला बनाएर महिलाको पीडा अनुभूति गर्नु र पीडितको दृष्टीकोणबाट महिलाको पीडा बुझ्न सक्नु लैङ्गिक मैत्री दृष्टीकोण हो भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
लैङ्गिक सशक्तिकरण	फरक लिङ्गका आधारमा समाजले निर्धारण गरेको लैङ्गिक भूमिकालाई बदल्न र समान भूमिका स्थापित गर्नको लागि महिला र पुरुषलाई सक्षम बनाउने प्रक्रियालाई लैङ्गिक सशक्तिकरण भनिन्छ भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य हिंसा र दुव्र्यवहार	कुनै पनि कर्मचारीले आफुसँगै काम गर्ने अर्को कर्मचारी, सेवाग्राही वा पर्यटक वा अन्य कुनै व्यक्ति उपर आफ्नो पद, शक्ति वा अधिकारको दुरूपयोग गरी वा कुनै किसिमको दवाव, प्रभाव, प्रलोभनमापारी वा हतोत्साहित गर्नु जस्तैः शरीरको कुनै अंगमा छोएमा वा छुने प्रयास गरेमा, अश्लिल तथा यौनजन्य क्रियाकलापसँग सम्बन्धित शब्द, चित्र, पत्रपत्रिका, श्रव्य, दृश्य साधन, वस्तु वा सामग्री प्रयोग वा प्रदर्शन गरेमा, यौनजन्य क्रियाकलाप बारेमा, लेखेर, बोलेर, इशाराले वा प्रदर्शन गरेर अश्लिल तथा यौनजन्य आशय प्रकट गरेमा, यौनजन्य क्रियाकलापको लागि प्रस्ताव गरेमा, यौनजन्य आशयले पटक पटक हेरेमा वा हैरानी गर्ने कार्यलाई बुझ्नु पर्दछ।
लैङ्गिक	आर्थिक अवस्था, फरक क्षमता, भौगोलिक बनावट, जातजाति, भाषा तथा सिमान्तकृत

समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण (लैससास)	समुदायका महिला, महिला बीच रहेको असमान शक्ति सम्बन्ध र सामाजिक पहिचानका आधारमा गरिएका सबै प्रकारका बिभेदको अन्त्य गरी स्रोत साधनमा समान पहुँच, विकासको मूलप्रवाहमा अर्थपूर्ण सहभागिता, बितरण प्रणालीमा समान अधिकार र महिला पुरुष बीचको शक्ति सन्तुलनको निर्माण प्रकृया नै लैससास हो भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
लैससास संस्थागत संयन्त्र	लैससास संस्थागत संयन्त्र भन्नाले संघिय, प्रादेशिक तथा स्थानिय तहले लैससासकै लागि निर्माण गरेका संस्थागत संरचना हुन जसले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरणको लागि काम गर्दछन् । त्यस्ता संस्थागत संरचनाहरु सबै मन्त्रालय र सरकारी निकायमा रहन्छन् जसले लैससास सम्बन्धि मुद्दाहरुलाई नीति, योजना, बजेट, प्रतिवेदन तथा रणनीति निर्माणको प्रकृयामा समावेश गराउन र कार्यान्वयन गर्न नेतृत्व गर्ने कार्य गर्दछन् भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
लैससास उत्तरदायी नीति र कार्यक्रम	लैससास उत्तरदायी नीति र कार्यक्रम भन्नाले त्यस्ता नीति र कार्यक्रम हुन जुन विशेष गरी लैङ्गिक तथा सिमान्तकृत समुदायप्रति सम्बेदनशील भई बिद्यमान असमानता र भेदभाव हटाउन, बहिस्करणलाई अन्त्य गर्न र महिला तथा सिमान्तकृत समुदायको सशक्तिकरण गर्दै घर, परिवार, समाज र राज्यका सबै तह र निकायमा हुने निर्णय प्रकृयामा सक्रिय सहभागिता अभिबृद्धी गर्दै बिकासको मूलधारमा मूलप्रवाहीकरण गर्नका लागि निर्दिष्ट हुन्छन् भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
लैससासका अवरोधहरु	लैससासका अवरोधहरु भन्नाले त्यस्ता तत्वहरु हुन जसले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरणको प्रकृयालाई नकारात्मक असर गरेका हुन्छन् । जस्तैः(परम्परागत सामाजिक तथा सांस्कृतिक बिकृति, लैङ्गिक भेदभाव, छुवाछुत, वा पित्तृसत्त्मक सोचाई, पुर्वाधारहरुको कम प्रचुरता, भौगोलिक विकटता, पुर्वाग्रहि सोचाई, भेदभावजन्य नीति तथा योजना आदि भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
सामाजिक समावेशीकरण	सामाजिक समावेशीकरण भन्नाले विकासका अवसरहरूमा भिन्न भिन्न व्यक्ति एवं समूहहरूको पहुँच वृद्धि गर्न आवश्यक संस्थागत (औपचारिक/अनौपचारिक) वाधा/अप्ठ्याराहरू हटाउन सेवा सुविधामा विस्तार गर्नु हो (विश्व बैंकको श्रोत पुस्तिका) ।सामाजिक समावेशीकरण भनेको परम्परागत रुपमा बहिष्करणमा परेका तथा विकासको मुलधारमा पहुँच नभएका वा बञ्चित गरिएका दलित, जनजाती, आदिवासी, मधेसी, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अल्पसंख्यक समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, भौगोलिक रुपमा विकट क्षेत्रमा बस्ने समुदायका महिलालाई राज्यको सबै तहका संरचना, निर्णायक तह, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, लाभको बितरण, अनुगमन तथा मुल्यांकन जस्ता सबै क्षेत्रमा अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चित गराउने प्रकृया हो भन्ने सम्झिनु पर्छ। जसबाट नीति निर्माता तथा सेवा प्रदान गर्ने सरकारी, सार्वजनिक, गैरसरकारी, मीडिया र नीजिक्षेत्रसँग सम्बन्धित संघसंस्थाहरूको वञ्चित समूहप्रति हेर्ने दृष्टिकोणमा सकारात्म परिवर्तन ल्याउन सकियोस, उनीहरूलाई प्रदान गरिने सेवा र सुविधा उत्तरदायित्वपूर्ण हुन सकोस र नीति

	नियममा सकारात्मकता ल्याई समतामूलक तरिकाले सेवा र सुविधा उपलब्ध गराउन सकियोस र उनिहरुले प्रतिनिधित्व गरेको क्षेत्रको दिगो विकास हुन सकोस भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
सामाजिक समावेशी सम्पर्क ब्यक्ति	सामाजिक समावेशी सम्पर्क ब्यक्ति भन्नाले कुनै कार्यालय वा निकायमा समावेशी विषय हर्ने गरी सम्पर्क व्यक्तिको रुपमा तोकिएको कर्मचारी भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
सामाजिक समावेशी बजेट	सामाजिक समावेशी बजेट भन्नाले विभिन्न जातजाति, क्षेत्र, वर्ग र समुदाय, अपाङ्गता भएका ब्यक्ति, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिकहरूको आवश्यकतालाई सहभागिमुलक ढंगले सम्बोधन गर्दै समग्र विकास प्रक्रियालाई निजहरू प्रति उत्तरदायी बनाउने उद्देश्यले तर्जुमा गरिने बजेट तथा कार्यक्रमलाई जनाउँछ। सामाजिक समावेशी लक्ष्यलाई केन्द्रमा राखेर सामाजिक समावेशीकरण सम्वन्धी विश्लेषण गरी आर्थिक स्रोतको सुनिश्चितता र उपलब्धिको समतामूलक वितरण र उपभोग हुने गरी तर्जुमा गरिएको बजेट समेतलाई बुझ्नु पर्दछ।
उपभोक्ता समिति	उपभोक्ता समिति भन्नाले आयोजनाबाट प्रत्यक्ष लाभ पाउने व्यक्तिहरूको समूहले कुनै आयोजना निर्माण, सञ्चालन, व्यवस्थापन र मर्मत सम्भार गर्नको लागि आफूहरू मध्येबाट निश्चित प्रक्रिया बमोजिम गठन गरेको समिति भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
समता	स्रोत साधनको पहुँच र नियन्त्रणबाट बञ्चितीकरणमा पारिएका र असमान अवस्थामा रहेका सबै लिङ्ग, जातजाति, वर्ग, दलित, अपाङ्गता र सिमान्तकृत समुदायको बिशेष अवस्थालाई ध्यानमा राखी समान रूपमा सक्षम बनाउनको लागि गरिने न्यायिक तथा सकरात्मक विभेद वा न्यायिक व्यवहार तथा न्यायको लागि बिशेष व्यवस्था भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
सामाजिक वञ्चितीकरणमा परेका समूहहरू	सामाजिक वञ्चितीकरणमा परेका समूहहरू भन्नाले महिला, बाल-बालिका, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, मुस्लिम, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू तथा भौगोलिक रूपले दुर्गम क्षेत्रमा बसेका जनता भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
पहुँच र नियन्त्रण	पहुँच र नियन्त्रण भन्नाले कुनै पनि उपलव्ध श्रोत, साधन एवं सेवा सुविधा/फाइदा सम्म पुग्ने तथा भोगचलन गर्न पाउने अधिकार पहुँच हो र उपलव्ध श्रोत साधन सेवा सुविधा/फाइदा बारे के गर्ने, के नगर्ने भनेर निर्णय गर्ने अधिकार नियन्त्रण हो भन्ने बुझ्नु भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
सहभागिता	सहभागिता भन्नाले निर्णायक तहमा तथा निर्णय प्रक्रियामा महिला तथा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकको अर्थपूर्ण र समानुपातिक सहभागीता हुनु भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
निर्णय प्रक्रिया	समानताको सिद्धान्त अपनाएर निर्णय प्रक्रियामा महिला, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, फरक क्षमता भएका व्यक्ति, दलित र सिमान्तकृत समुदायको आवाज सुनुवाई हुने गरी समान सहभागिता गराउने प्रक्रिया नै निर्णय प्रकृया हो भन्ने बुझ्नु पर्दछ।

सशक्तीकरण	सशक्तीकरण भन्नाले व्यक्तिभित्र अन्तरनिहित वा सुसुप्त अवस्थामा रहेका सीप, क्षमता कला र गलाको प्रस्फुटन गर्ने तरिका हो जसले वञ्चित समूहलाई आर्थिक, सामाजिक सांस्कृतिक, राजनीतिक, तथा लैङ्गिक र मनोवैज्ञानिकरूपले सशक्त बनाउन सहयोग पुग्दछ जस अन्तर्गतः • सेवामा र स्रोत साधनमा पहुँच वृद्धि गर्ने । • नीति निर्माण तहमा पहुँच र नियन्त्रण बढाउने । • योजना तथा कार्यक्रम बनाउने प्रक्रियामा सक्रिय सहभागिता बढाउने । • सेवा प्रदान गर्ने संघसंस्थासम्म आफ्ना आवाज पुर्याउन सक्षम बनाउने । • आत्मविश्वास र आत्मसम्मान जागृत गराउने । • सामूहिक कार्यमा संगठित गराउने । • निर्धक्क आवतजावत गर्न सक्ने बनाउने आदि ।
लक्षित वर्ग	लक्षित वर्ग भन्नाले गरिव तथा विपन्न, महिला, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, लोपोन्मुख समुदाय, शारीरिक अपाङ्गता भएका व्याक्ति, वृद्ध नागरिक जसको आफ्नो पुर्ण अधिकार, उपलब्ध सेवा तथा सुविधामा समान पँहुच पुगेको छैन भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
पँहुच नपुगेका समुह	पँहुच नपुगेका समुह भन्नाले ति मानिसहरुको समुह हो जसको सरकारले उपलब्ध गराउने सेवा तथा सुविधाको उपभोग गर्नबाट बञ्चित बनाइएका हुन्छन त्यस्ता सेवा तथा सुविधा उनिहरुसम्म पुऱ्याइएको हुँदैन या त कुनै विशेष अस्थाका कारण उनिहरु नै सेवा तथा सुविधा उपभोगबाट वञ्चित हुन्छन् । प्राय गरिव तथा विपन्न, महिला, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, लोपोन्नमुख समुदाय, अपाङ्गता भएका व्याक्ति, एकल महिला तथा वृद्धा नागरिक आदि पुहँच नपुग्ने समुह भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
अपांगता भएका व्यक्ति (फरक क्षमता भएका व्यक्ति)	अपांगता भएका व्यक्ति भन्नाले शारीरिक, मानसिक, वौद्धिक वा इन्द्रिय सम्वन्धी दीर्घकालीन अशक्तता, कार्यगत सीमितता वा विद्यमान अवरोधको करण अन्य व्यक्ति सरह समान आधारमा पूर्ण र प्रभाबकारी ढंगले सामाजिक जीवनमा सहभागी हुन वाधा भएको व्यक्ति सम्झनु पर्छ र अपाङ्गता भएको भनि आधिकारिक अस्पताल तथा डाक्टरबाट पुस्टी भएका व्यक्तिहरु हुन भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
अल्पसंख्यक	अल्पसंख्यक भन्नाले संघीय कानून बमोजिम निर्धारित प्रतिशत भन्दा कम जनसंख्या रहेका जातीय, भाषिक र धार्मिक समूह सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आफ्नै जातीय, धार्मिक र भाषिक विशिष्टता भएको, त्यसलाई बचाई राख्ने आकांक्षा रहेका, विभेद र उत्पीडन भोगेका समूह समेतलाई जनाउँछ। यस बाहेक लैङ्गिक र यौनिक क्रमशः महिला, पुरष र भिन्न लिंगी (हेट्रोसेक्सुअल) बाहेकका अरु लैङ्गिक र यौनिक पहिचान भएका मानिसहरु जस्तैः(लैङ्गिक रुपमा दुईलिंगि (इन्टरसेक्स) र अन्तरलिंगि, यौनिक रुपमा समलिंगि महिला र पुरुष, उभयलिंगी र यस्तै अरु पहिचान बोकेका जनसंख्याको हिसाबले थोरै संख्यामा रहेका मानिसको समुह जो आफ्नो पहिचानका कारण विभेद, बहिष्करण तथा उत्पिडनमा

	परेका समूह भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
सीमान्तकृत	सीमान्तकृत भन्नाले राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि पारिएका, विभेद र उत्पीडन तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुविधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका संघीय कानून बमोजिमको मानव विकासको स्तर भन्दा न्यून स्थितिमा रहेका समुदाय सम्झनु पर्छ र सो शब्दले अति सीमान्तीकृत र लोपोन्मुख समुदाय समेत भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
विपन्न	विपन्न भन्नाले सरकारले तोकेको गरिविको लाईन भन्दा तल पर्ने कुनै व्यात्ति वा परिवार भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
लैससासले सम्बोधन गर्ने व्यक्ति	लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अल्पसंख्यक समुदाय, सिमान्तकृत, विपन्न, लक्षित वर्ग, पँहुच नपुगेका समुह, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु हुन भन्ने बुझ्नु पर्दछ ।
कार्यक्रम	कार्यक्रम भन्नाले निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका लागि तयार गरिएका आयोजनाहरूको संयोजित रुप भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
योजना	योजना भन्नाले समग्र विकास निमार्ण सम्वन्धी कार्यको लागि तयार गरिएको स्थानीय तहको आवधिक विकास योजना, वार्षिक विकास योजना, एकिकृत शहरी विकास योजना, जिल्ला सडक गुरुयोजना र विषयगत गुरुयोजना, रणनीति योजना आदि भन्ने बुझ्नु पर्दछ।
GRB	Gender Responsive Budget (लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट)।
GESI Audit	Gender and Social Inclusion Audit लैससास उत्तरदायी बजेट प्रभाव मूल्यांकन/ लेखाजोखा।
लैससास कार्यान्वयन समिति	लैससास कार्यान्वयन समिति भन्नाले लैससास कार्यान्वयन, सुपरिवेक्षण, अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने समिति समेत भन्ने बुझ्नु पर्दछ।

श्रोतः लैससास निर्देशिका २०७७, गण्डकी प्रदेश,; नेपालको संविधान २०७२, राष्ट्रिय लैंगिक समानता नीति, २०७७

१.३ नीतिगत व्यवस्था

लैससास सम्बन्धी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा नीतिगत व्यवस्थाहरु छन्। ती मध्ये केही संक्षिप्त रुपमा देहाय बमोजिम रहेका छन्ः

१.३.१ नेपालको संविधानको २०७२

नेपालको संविधानको प्रस्तावनामानै लैङ्गिक विभेद, सबै प्रकारका जातिय छुवाछुतको अन्त्य गरी समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने व्यवस्था गरेको छ। महिलाको हक सम्वन्धी धाराले समान वंशीय अधिकार, सुरक्षित मातृत्व

र प्रजनन स्वास्थ्य सम्वन्धी अधिकार, राज्यका सवै निकायमा सहभागिता हुने अधिकार, सम्पत्ति तथा पारिवारीक मामिला सम्बन्धी अधिकार, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदको व्यवस्था गरेको छ।त्यसैगरी संबिधानले समावेशी, महिलाहरुको मौलिक हक, सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धी नीतिको व्याबस्था गर्दै महिला विरुद्ध हुने हिंसाजन्य कार्यहरुलाई कानून बमोजिम दण्डनीय हुने व्यवस्था गरेको छ।समानताको हकले नागरिकहरु, सामाजिक र सांस्कृकित रुपले पछाडि पारिएका समुदाय समेतको संरक्षण, सशक्तिकरण, सामाजिक न्यायको हक, राज्यका हरेक निकायहरुमा समावेशी र समानुपातिक प्रतिनिधित्वको व्यवस्था र नागरिकको सहभागिताको अधिकारको स्थापना गरेको छ। नेपालको संविधान, २०७२ मा छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक, महिलाको हक, दलितको हक, सामाजिक न्यायको हक, र सामाजिक सुरक्षाको हक, विशेष अवस्था र परिस्थितिले पछाडि पारिएका नागरिकको सहभागिता र शसक्तिकरणको लागि विशिष्ट हकको व्यवस्था गरेको छ ।

१.३.२ स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनका बिभिन्न दफाहरुमा लोकतन्त्रका लाभहरुको समानुपातिक समावेशी र न्यायोचित वितरण, लैससास मैत्री काम कर्तव्य बनाउने, तथ्यांक अद्यावधिक तथा संरक्षण अन्तर्गत खण्डीकृत तथ्यांक संकलन तथा अभिलेख राखि वडा भित्रका विकास कार्यहरू कार्यान्वयन गर्दा सामाजिक र आर्थिक उत्थान सम्बन्धि काम गर्ने कुरालाई समेत स्पष्ट रुपमा औंल्याइएको छ।त्यसैगरी, उक्त ऐनले वडा भित्र बालविवाह, बहुविवाह, लैङ्गिक हिंसा घरेलु हिंसा, छुवाछुत, दहेज तथा दाईजो, हलिया, प्रथा, छाउपडी, कमलरी प्रथा, बालश्रम, मानव बेचबिखन जस्ता सामाजिक कुरीति र अन्धविश्वासको अन्त्य गर्ने गराउने दायित्व समेत उल्लेख गरिएको छ। विकास कार्य अन्तर्गत स्थानीय तहको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा महिला तथा पिछडिएको वर्गको सहभागितामा, महिला, बालबालिका तथा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने योजना छनौट र लैङ्गिक समानता तथा समाजिक समावेशीकरण अभिवृद्धिमा जोड दिईएको छ।

१.३.३ लैससास स्थानीयकरण रणनीति २०७५

लैससासलाई स्थानीयकरण रणनीति २०७५ ले लैङ्गिकमैत्री र समावेशी समाजको निर्माण गर्ने र मूल्य, मान्यता, संस्कार र ब्यवहारमा परिवर्तन गर्ने भनेर दुई वटा उद्देश्य राखेको छ। उपरोक्त उद्देश्यहरुलाई प्राप्त गर्न तिन वटा रणनीति तय गरिएका छन् जस्तैः

१) सशक्तिकरण,

२) मूलप्रवाहीकरण र

३) क्षमता विकास ।

त्यसैगरी, यी रणनीति प्राप्त गर्नको लागि तीन वटा नीति तय गरिएका छन् जसअनुसार

१) अर्थपूण सहभागिताः पहुँच र नियन्त्रण, निर्णय प्रकृया र लाभको वितरण,

२) समावेशी कानून तथा संरचना निर्माण र

३) सबै सरोकारवालाहरुको क्षमता विकास ।

अलग अलग रणनीतिहरु हासिल गर्न कार्यनीतिहरु तय गरिका छन् जस मध्येः कानूनहरुको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको दृष्टिकोण बाट पुनरावलोकन गर्ने, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमैत्री योजना बनाउने र कार्यान्वयन गर्ने, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमैत्री सेवा प्रवाह गर्ने, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण उत्तरदायी वजेट तर्जुमा तथा लैससास लेखाजोखा विधिलाई कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था उक्त रणनीतिमा गरिएको छ।संस्थागत रुपमा प्रदेस स्तरमा यसको कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सामाजिक विकास मन्त्रालयमा हुने व्यवस्था गरिएको छ।

१.३.४ राष्ट्रिय लैङ्गिक समानता नीति २०७७

उक्त नीतिमा विद्धमान र नयाँ तर्जुमा हुने कानूनलाई लैङ्गिकमैत्री बनाउने र सकारात्मक विभेदको नीति तर्जुमा र कार्यान्वयनलाई नरान्तरता दिनुका साथै निरोधात्मक, उपचरात्मक तथा नियमनकारी उपाय द्वारा सामाजिक मूल्य र मान्यतामा लैङ्गिक विभेदजन्य हिंसाको अन्त्य गर्ने भनिएको छ। त्यसैगरी, कानूनी प्रवाधान, संस्थागत सुधार, तथा क्षमता विकासको माध्यम बाट तिनवटै तहमा लैङ्गिक उत्तरदायी शासन प्रणालीको विकास गर्ने र महिलालाई राज्यका सबै क्षेत्रमा समानुपातिक प्रतिनिधित्व र समान अवसरको सम्बैधानिक हकलाई स्थापित गर्ने विद्धमान कानूनको कार्यनव्यन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।सबै क्षेत्रगत नेतृत्व तहमा महिलाको प्रतिनिधित्व अभिवृद्धि गर्न समानुपातिक सहभागितका लागि नीतिगत र कानूनी व्यवस्था गर्ने र सार्वजनिक निजि भौतिक संरचनाको लैंगिकमैत्री मापदण्ड निर्माण गरि लागू गर्ने भएनिएको छ।समाजमा लैङ्गिकमैत्री दृष्टिकोण निर्माण गर्न विदलय देखि नै लैङ्गिकमैत्री पाठ्य सामाग्री र

पठनपाठन पद्धतिको विकास गरि पाठ्यसामाग्री लैङ्गिक समानता झल्किने चिन्ह, चित्र, कार्टून लगायतका विषयलाई समावेस गर्ने भनिएको छ।

१.३.५ पन्ध्रौं योजना, २०७६

पन्ध्रौं योजनामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको मान्यताको आधारमा जनसंख्या तथा दिगो विकासका कार्यक्रमहरु गरिब, सिमान्तकृत, दलित, महिला वालवालिका, किशोर किशोरी, अशक्त तथा अपांगता भएका ब्यक्ति तथा ज्येष्ठ नागरिकहरुको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्ने भनिएको छ। त्यसैगरी राज्यका सबै संरचना अपाङ्ग मैत्री बनाउने, महिला तथा बञ्चितिमा परेका समुदायलाई शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत सेवाका क्षेत्रहरुमा सहज पहुँच पुर्याउने, लैङ्गिक उत्तरदायी शासन व्यवस्थालाई संस्थागत गर्दै महिलाको सम्मानित जीवन यापनको वातावरण सुनिश्चित गर्ने कुराहरु उल्लेख गरिएको छ। सोकालागि निम्न रणनीतिहरु अवलम्वन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

- सबै क्षेत्र र तहले लैङ्गिक समानता सम्बन्धि क्षेत्रगत नीति, कानून तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने।
- राज्यका सबै तहको सरकार क्षेत्र तथा नीकायहरुमा लैङ्गिक उत्तरदायी शासन पद्धती अवलम्वन गर्ने।
- राज्यका सबै तहका सरकारमा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट विनियोजन पद्धतीलाई संस्थागत गर्ने।
- लैङ्गिक समानता तथा सशक्तिकरण मापन गर्ने तथ्यांक प्रणालीको विकास गर्ने।
- आर्थिक रुपले विपन्न तथा सामाजिक रुपले पछाडी परेका महिलाहरुलाई विशेष प्राथमिकता दिने।
- महिला विरुद्ध हुने सवै प्रकारका हिंसा, शोषण र भेदभाव अन्त्यकालागि निरोधात्मक, संरक्षणात्मक उपायद्वारा न्यायमा पहुँच अभिवृद्धी गर्ने।

माथि उल्लेख गरिएका बुँदाका आधारमा पन्ध्रौं योजनाले पनि लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको लागि जोड दिएको छ।

१.३.६ दीगो विकासका लक्ष्यहरू

दिगो विकासका १७ लक्ष्यहरुलाई नेपालले योजना र विकसको महत्वपूर्ण आधारको रुपमा लिएको छ। नेपालले बनाउने योजना, कार्यक्रमहरु, कार्यनीति तथा प्रकृयाहरुले दिगो विकासको लक्ष्यलाई पछ्याउनु पर्दछ। दिगो बिकासका १७ वटै लक्ष्यहरु एकअर्कामा अन्तरसम्बिन्धित छन र यी लक्ष्यहरुको प्राप्तीमा लैङ्गिक समानता र समाबेसीकरणको प्रकृयाले अहम भूमिका खेल्दछ। दिगो विकासका लक्ष्यहरु अन्तरसम्बन्धित भए पनि दिगो विकासका लक्ष्य ४ मा "सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने" भनिएको छ भने लक्ष्य ५ मा लैङ्गिक समानतालाई जोड दिदै लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने, सबै महिला, किशोरी र बालिकालाई सशक्त बनाउने भनिएको छ। लक्ष्य ८ मा मर्यादित कार्यथलो र आर्थिक बृद्धीलाई जोड दिइएको छ भने लक्ष्य १० मा असमानतामा कमी ल्याउने बिषयमा जोड दिइएको छ। त्यसैगरी लक्ष्य १६ मा दिगो विकासको लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजको प्रवर्द्धन गर्ने, सबैको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र सबै तहमा प्रभावकारी, जवाफदेही र समावेशी संस्थाको स्थापना गर्ने भनि उल्लेख गरिएको छ।

लक्ष्य ५ लैङ्गिक समानतालाई हासिल गर्न केही सूचकहरु पनि तयार गरेको पाइन्छ। जस्तैः

- महिला, किशोरी र बालिकाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभावको अन्त्य गर्ने।
- मानव बेचविखन र यौन लगायत अन्य शोषण सहित सार्वजनिक र निजी क्षेत्रमा महिला, बालिका र किशोरीमाथि हुने सबै प्रकारका हिंसाको अन्त्य गर्ने।
- बालविवाह, कलिलो उमेरमा गरिने विवाह, जबर्जस्ती विवाह तथा अन्य घातक प्रचलनहरूको उन्मूलन गर्ने।
- सार्वजनिक सेवा, पूर्वाधार र सामाजिक सुरक्षा नीति तथा घर परिवार भित्रको साझा जिम्मेवारी प्रबर्धन गरि हरेक देश अनुसारको बेतलवी तथा घरेलु श्रमको मूल्य पहिचान गर्ने।
- राजनीतिक, आर्थिक र सार्वजनिक जीवनका सबै निर्णायक तहमा महिलाहरूको पूर्ण प्रभावकारी नेतृत्व तथा समान अवसर सुनिश्चित गर्ने।
- लैङ्गिक समानताको प्रवर्धन तथा सबै तहमा महिला, किशोरी र बालिकाको सशक्तिकरणका लागि प्रभावकारी नीति तथा कार्यक्रम अवलम्बन गर्न सकिने कानून तर्जुमा गर्ने।

१.३.७ गण्डकी प्रदेशको लैससास निर्देशिका, २०७७

गण्डकी प्रदेशको लैससास निर्देशिका २०७७ परिच्छेद ३ मा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेसिकरणलाई प्रदेशको संरचना र योजनामा मूलप्रबाहिकारण गर्न ३३ ओटा सूचकहरु निर्माण गरिएको छ। ती मध्ये केही मुख्य-मुख्य सूचकहरु देहाय बमोजिम रहेका छन्:

१. उपसचिव स्तरको कर्मचारी रहने लैससास सम्पर्क बिन्दुको स्थापना गर्ने।

२. योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन लगायत नीति निर्माण प्रक्रियामा लैससास बिन्दुको सक्रिय सहभागिता।

३. योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकनमा आबद्ध कर्मचारीलाई लैङ्गिक समानता र समवेसिकरण सम्बन्धि क्षमता अभिवृद्धि तालिम।

४. लैङ्गिक संवेदनशील र समवेसिकरण सम्बन्धि मापदण्ड निर्माण तथा सो सम्बन्धि क्षमता विकास कार्यक्रम संचालन।

५. लैङ्गिकमैत्री, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र जेष्ठ नागरिकमैत्री पूर्वाधारको निर्माण तथा प्रयोगको सुनिश्चितता।

६. गर्भवती तथा सुत्केरी कर्मचारीहरुको लागि सुविधाजनक समय (Flexible time) व्यवस्था।

७. कार्यालयमा हुने हिंसा तथा दुर्व्यवहार निवारणको लागि लैससासमैत्री गुनासो सुनुवाई इकाईको व्यवस्था।

८. योजना तर्जुमा अगाडि लैससा विश्लेषण तथा अवस्था लेखा जोखा गर्ने व्यवस्था।

९. योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा लक्षित समूहको सहभागिता र सो समूहलाई लाभान्वित हुने बजेटकों व्यवस्था।

१०. विद्यालय तथा उच्च शीक्षाका पाठ्यक्रममा प्रदेशको लैससास विषयवस्तु समेटने व्यवस्था।

११. प्रदेश समन्वय परिषद लगायतका प्रादेशिक समिति उपसमितिहरुमा लैससास दृष्टिकोण लगाउने व्यवस्था र कार्यक्रम।

१२. विश्वविधयालयको छात्रावृति कार्यक्रममा लक्षित वर्ग तथा समूहका विधार्थीहरुलाई प्राथमिकता दिने आदि रहेका छन्।

१.३.८ पालिकको प्रथम आवधिक योजना २०७६-२०८० र ८१

पालुङटार नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनको परिच्छेद ६.३.४ मा लैससास सम्बन्धि नीति २५ ओटा बुँदामा समेटिएको छ ।ती मध्ये केही मुख्य-मुख्य बूँदाहरु देहाय बमोजिम रहेका छन्ः

१. लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेसीकरण सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून तथा मापदण्डको निर्माण, कार्यान्वयन तथा नियमन गर्ने,
२. लैङ्गिक तथा समावेशीता विषय र क्षेत्रगत खण्डीकृत तथ्यांकको संकलन, विश्लेषण र नियमित रूपमा अद्यावधिक गराई पहूँच नक्सा समेत तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छ,
३. पालिकाका योजना तथा कार्यक्रमहरू लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई मूलप्रवाहीकरण गरी तर्जुमा गरिनेछ,
४. महिला सशक्तिकरणका लागि लैङ्गिक संवेदनशील बजेट र लैङ्गिक बजेट परीक्षण प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ,
५. घरेलु वा सामाजिक हिंसामा परेका महिलालाई पुनःस्थापन केन्द्रमा बस्ने, मनोसामाजिक परामर्श लिने साथै कानुनी संरक्षणको व्यवस्था समेत मिलाइनेछ,
६. कार्यस्थलहरूलाई लैङ्गिक, यौन हिंसा, छुवाछुत एवं विभेदमुक्त बनाउन व्यवस्थापन पक्षलाई संस्थागत जीम्मेवारी निर्वाह गर्न लगाइने छ,
७. महिला सहकारी, संस्था सुचारु रुपले संचालन गर्नको लागि सहकारी शिक्षा, नेतृत्व तथा संस्थागत विकास, लेखा व्यवस्थापन तालिम तथा महिला संस्थाको भवन निर्माण गर्ने साथै विउ पूँजी कोष स्थापना गरिनेछ,
८. लक्षित समूह कार्यक्रम अन्तर्गत घरेलु तथा सामाजिक हिंसामा परेका महिलालाई पुनस्थापन केन्द्रमा वस्ने मनोसामाजिक परामर्श सेवा लिनुका साथै कानुनी संरक्षणको व्यवस्था समेत मिलाइ सीप विकास जस्ता विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ,
९. लक्षित वर्ग तथा सामाजिक समावेशिकरणतर्फ सामाजिक परिचालनको माध्यमद्वारा लक्षित समूहलाई आदिवासी जनजातिको पहिचान सहित सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न अवसर तथा लाभका लागि सरोकार राख्ने निर्णयहरूमा सहभागी गराउने तथा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप, संस्कृति, सामाजिक परम्परा र अनुभवलाई संरक्षण र सम्वर्द्धन गरिनेछ,

१०. बालमैत्री स्थानीय शासन लागू गर्नका लागि बालश्रम उन्मुलन, बाल विवाह, बाल हिंसा उन्मुलन तथा बाल अधिकारसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने कार्यक्रम संचालन गरिनेछ,

११. निगरानी समूहको क्षमता विकास लैङ्गिक हिंसा निवारण कोष स्थापना, मानव बेचविखन सुरक्षा कोष स्थापना र पालिका स्तरीय पुर्नस्थापना केन्द्र स्थापना तथा लैङ्गिक हिंसा निवारण सम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलापहरू संचालन गरिनेछ,

१२. दलित तथा अपाङ्गहरूलाई विविध विषयमा सीपमूलक तालिमको व्यवस्था गरी क्षमता विकास गरिनेछ,

१३. बालबालिकाहरूको लागी बाल अधिकार, बाल बिबाह, बाल हिंसा सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन र पालिका स्तरीय बाल उद्धार कोष स्थापना गरिनेछ,

१४. एकल महिलाहरूको लागी आयआर्जन कार्यक्रम संचालन तथा एकल महिला कोष स्थापना गरिनेछ,

१५. ज्येष्ठ नागरिकलाई ज्येष्ठ नागरिक परिचयपत्र वितरण गरि सार्वजनिक यातायात र सरकारी अस्पतालमा छुटको सहुलियत प्रदान गरिनेछ,

१६. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागी अपाङ्गतामैत्री पूर्वाधार निर्माण, परिचय-पत्र वितरण सीप विकास तालिम आवश्यकता अनुसार सामग्रीहरू वितरण गरिनेछ,

१७. महिला पुरुष सिप विकास तालिम र आधारभूत तालिम, अनुशिक्षण महिलालाई सहकारी संस्थामा आवद्ध गरिनेछ भन्ने मुख्य विषयहरु समावेस गरिएको छ।

परिच्छेद २

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति

२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संबिधान २०७२ ले समानुपातिक, समावेशी र सभागितमूलक सिद्धान्त बमोजिम विभेदरहित, समृद्ध र न्यायपूर्ण समाज निर्माण गर्ने आधार तयार गरेको छ। संबिधानको धारा ३८ मा "महिला विरुद्ध हुने धार्मिक, सांस्कृतीक परम्परा वा प्रचलन, सामाजिक वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै पनि हिंसाजन्य कार्य वा शोषण गरिने छैन" भनी उल्लेख गरिएको छ। त्यस्तै, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि नेपाल सरकारले हस्ताक्षर गरेका वा प्रतिवद्धता जनाएका अन्तराष्ट्रिय सन्धी, महासन्धी तथा कार्ययोजनालाई अंगिकार गर्दै, बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषता भएको देशमा वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरिएको छ। सबै नागरिक कानुनको दृष्टीमा समान हुनेछन् र कसैलाई पनि कानुनको समान संरक्षणबाट बञ्चित गरिने छैन भन्ने नेपालको संबिधानमा भएको व्यवस्थालाई मनन गर्दै, लैससास सम्बन्धी राष्ट्रिय कानुन तथा नीति नियमहरुको मापदण्डलाई अंगिकार गरिएको छ। त्यसैगरी, दिगो विकासको लक्ष्य २०३० लाई मध्यनजर गर्दै, नेपाल सरकारको पन्ध्रौ योजनाको लक्ष्य र उद्देश्यमा केन्द्र राख्दै, गण्डकी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना २०७७ र यसको दिर्घकालिन सोच लाई समेत आधार मानी **"मध्य पहाडी व्यापारिक पर्यटकीय शहर, सुन्दर समुन्नत र समृद्ध हाम्रो लिगलिग पालुङटार"** बनाउने नगरपालिकको दीर्घकालीन सोच पुरा गर्न सहयोग गर्ने हेतुले नगरपालिकाको सबै क्षेत्र, विभागहरुमा लैससासको आन्तरिकरण र मुलप्रवाहीकरणका लागि यो नीति तयार गरिएको छ।

२.२ औचित्य

नेपालको संबिधानमा व्यवस्था भएको मौलिक हक, छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक, महिलाको हक, दलितको हक, सामाजिक न्यायको हक, र सामाजिक सुरक्षाको हकले विशेष अवस्था र परिस्थितिले पछाडी पारिएका नागरिकको सहभागिता र शसक्तिकरणको लागि विशिष्ट हक, राज्यको पुनरसंरचना, र अधिकारको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन चालू पन्ध्रौ योजनाका लक्ष्य एवं उद्देश्य हासील गर्न, दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिको लागि समाजमा रहेका कुरीति, कुप्रथा, भेदभावको अन्त्य गरि

समान पहुँच र अवसर प्रदान गरि समानता कायम गर्नका लागि न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्न आवश्यक रहेको छ। त्यसैगरी, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि नेपाल सरकारले हस्ताक्षर गरेका वा प्रतिवद्धता जनाएका अन्तराष्ट्रिय सन्धी, महासन्धी तथा कार्ययोजनालाई पूरा गर्नका लागि पनि पालिकास्तरमा लैससास नीति बनाएर प्रभावकारी कार्यनव्यन गर्नु आवश्यक रहेको छ। लोकतन्त्रका लाभहरुको समानुपातिक समावेशी र न्यायोचित वितरण गरी कानूनी राज्य र दिगो विकासको अवधारणा अनुरुप समाजबाद उन्मुख संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणालीलाई सुदृढीकरण गर्न, योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा महिला तथा पिछडिएको वर्गको सहभागितामा जोड दिन, योजना बनाउदा महिला, बालबालिका तथा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने योजना छनौट गर्ने लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण अभिवृद्धिमा जोड दिनको लागि आवश्यक रहेको छ। यस नीतिले पालिकास्तरमा रहेका सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्र तथा गैरसरकारी संस्था सबैमा समानता, समावेसी र सहभागितामा आधारित नीति, योजना र कार्यक्रममा सामजस्यता ल्याउन सहयोग पुर्याउने छ। लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमुखी नीति, योजना, बजेट तर्जुमा र त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि यो लैससास रणनीतिको महत्व र आवश्यकता रहेको छ।

२.३ दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

लैससास रणनीति तर्जुमाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य निम्न अनुसार रहेका छन्ः

सोचः

विभेदरहित र समतामूलक समाज।

लक्ष्यः

लैससासले सम्बोधन गर्नुपर्ने व्यक्तिहरुको आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिकरुपमा सशक्तिकरण गर्दै लैङ्गिक, जातीय र क्षेत्रीय भेदभावमुक्त, लैङ्गिकमैत्री, समाबेशी र समतामूलक समाज कायम गर्ने।

उद्देश्यः

१. लैससासले सम्बोधन गर्नुपर्ने व्यक्तिहरुको बिच रहेको असमान शक्ति सम्बन्ध र सामाजिक पहिचानका आधारमा गरिएका सबै प्रकारका बिभेद र हिंसाको अन्त्य गर्न लैङ्गिकमैत्री र समावेशी समाज निर्माण गर्नु।
२. मूल्य मान्यतामा आधारित लैससासको दृष्टिकोण अनुसारको संस्कार र व्यवहारमा परिवर्तन गर्नु।

२.४ रणनीति र कार्यनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्य प्राप्त गर्न ५ वटा रणनीति र ति रणनीति पूरा गर्न २९ वटा कार्यनीतिहरु निर्माण गरिएका छन्। ति रणनीति र कार्यनीतिहरु देहाय बमोजिम रहेका छन्:

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: लैससासले सम्बोधन गर्नुपर्ने व्यक्तिहरुको बिच रहेको असमान शक्ति सम्बन्ध र सामाजिक पहिचानका आधारमा गरिएका सबै प्रकारका बिभेदको र हिंसाको अन्त्य गर्न लैंगिकमैत्री र समावेशी समाज निर्माण गर्नु ।	
१.१ समवेशी कानून तथा मापदण्ड र संरचनाको विकास र विस्तार गरि कार्यान्वयन तथा नियमन गर्ने ।	१.१.१ लैससास सम्बन्धी कानून, नियमावली, कार्यविधी तथा मापदण्ड निर्माण, कार्यान्वयन तथा नियमन गरिनेछ। १.१.२ लैससास नीति कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गर्न पालिका र वडास्तरीय स्तरीय समिति बनाई प्रभावकारी रुपमा संचालन गरिनेछ। १.१.३ संबिधानमा व्यवस्था भए अनुसार लैससास कार्यान्वयन गर्न, संघीय नीति, नियम, ऐन, कानुन, कार्यबिधि, लैससास सम्बन्धि राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सहजीकरण गरिनेछ। १.१.४ पालिकभित्र बन्ने सरकारी तथा गैर सरकारी भौतिक संरचना लैङ्गिकमैत्री, बालमैत्री र अपाङ्गमैत्री बनाउन अनिवार्य गरिनेछ। १.१.५ मानव वेचबिखानमा परेका, हिंसा पीड़ित/प्रभावित महिला, यौनिक अल्पसंख्यक तथा बालबालिकाको पुनःस्थापन केन्द्रमा बस्ने, मनोसामाजिक परामर्श लिने साथै कानुनी संरक्षणको व्यवस्था गरिनेछ। १.१.६ अनाथ, अपाङ्ग, बेबारीसे, टुहुरा/असाय, हिंसा पीडित तथा सडक बालबालिकाको उद्धार, संरक्षण तथा पुरनर्स्थापनाका लागि संघ, प्रदेश र विभिन्न संघ संस्थाहरु सँगको सहकार्यमा प्रभावकारी कार्यक्रम तर्जुमा गरि कार्यान्वयन गरिनेछ। १.१.७ जेष्ठ नागरिकलाई जेष्ठ नागरिक परिचयपत्र वितरण गरि सार्वजनिक यातायात र सरकारी अस्पतालमा छुटको व्यवस्था गरिनेछ।
१..२ सबै प्रकारका हिंसा र विभेदको अन्त गर्न क्षमता	१.२.१ महिला पुरुष बीचको ज्याला असमानता कम गर्न "समान काम समान ज्याला" को नीति आबलम्बन गरिनेछ। १.२.२ महिलाको घरेलु श्रम तथा पारिवारिक हेरचाह सम्बन्धी क्रियाकलापको

विकासका र सचेतनामूलक कार्यक्रमको संचालन र हिंसा मुक्त सूचकको कार्यान्वयन तथा सहकार्य र सहजीकरण गर्ने ।	मूल्य कायम गरी पालिकाको आयमा महिलाको योगदानको गणना गर्ने प्रक्रियाको विकास गरिनेछ। १.२.३ लैङ्गिक हिंसा मुक्त सूचकको निर्माण गर्न र हिंसा मुक्त क्षेत्र/वडा घोषणा गर्न संघ, प्रदेश र बिभिन्न संघ संस्था आदि संग समन्वय, सहकार्य र सहजीकरण गरिनेछ। १.२.४ बालबालिकालाई कुनै पनि बालश्रम तथा अपहरण हुन नदिन जनचेतना अभिवृद्धि गरि आवश्यकता अनुसार बालबालिका संरक्षण गर्ने संरचनाको विकास तथा विस्तार र नियमन गरिनेछ। १.२.५ नगरपालिका/ वडामा सार्वजनिक सरोकारका बिषयवस्तुहरुको जानकारी लक्षित समुदाय सम्म पुर्याउनको लागि सम्बन्धित सूचना सामाजिक जवाफदेहिताका औजारहरु मार्फत सम्प्रेषण गरिनेछ।
उद्देश्य २ः मूल्य मान्यतामा आधारित लैससासको दृष्टिकोण अनुसारको संस्कार र व्यवहारमा परिवर्तन गर्नु ।	
२.१ संस्कार र सोचमा परिवर्तन ल्याउनका लागि जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, विपन्न तथा पछाडि परेका वा पारिएका असक्त, गरीब तथा लक्षित वर्ग/समूहलाई सचेतिकरण गर्दै पालिकाको सबै अंगहरुमा अर्थपूर्ण सहभागितामा वृद्धि गर्ने ।	२.१.१ जनप्रतिनिधि, कर्मचारी तथा लैससासले सम्बोधन गर्नुपर्ने व्यक्तिहरुलाई लैससास सम्बन्धि सचेतिकरण तथा क्षमता विकास गर्दै लगिनेछ। २.१.२ पालिकाको योजना तर्जुमा गर्दा, कार्यक्रमको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्दा वडा/टोल स्तरवाट नै लक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व तथा अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चित गरिनेछ। २.१.३ नगरपालिका, वडा तथा टोल/समुदायस्तरमा गठन गरीने विभिन्न संजाल, समूह तथा समितिहरुमा लैससासले सम्बोधन गर्नु पर्ने व्यक्तिको समानुपातिक सहभागिताको आधारमा प्रतिनिधित्व तथा सहभागिताको सुनिश्चित गरिनेछ। २.१.४ नगरपालिकाले संचालन गर्ने योजना तथा कार्यक्रमलाई लैससास दृष्टिकोणबाट संस्थागत गरी सिमान्तकृत, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अल्पसंख्यक समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको नगरपालिकाको समग्र शासन प्रणालीमा मूलप्रबाहीकरण गर्दै लगिने नीति अबलम्बन गरिनेछ। २.१.५ लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक प्रतिको सामाजिक सोच र व्यवहारमा परिवर्तन गर्न हरेक वडा/विद्यालयमा लैससास सम्बन्धि सचेतना मूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ। २.१.६ बाल बिबाह, बोक्सी, छुवाछूत, महीनावारी लगाएतका कुरीतिको अन्त्य गर्न कानूनको पालना र नियमनलाई संघ र प्रदेशसँगको समन्वयमा प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ। २.१.७ लिङ्गमा आधारित हिंसा र भेदभावपुर्ण व्यवहार विरुद्धका हरेक क्रियाकलाप

	तथा कार्यक्रमहरुमा किशोर तथा पुरुषहरुको अर्थपुर्ण सहभागिता गराइनेछ।
२.२ विपन्न तथा पछाडि परेका वा पारिएका असक्त, गरिब तथा लक्षित वर्ग/समूहको खण्डीकृत तथ्यांक निकाली उद्यमसिलता र रोजगारको माध्यमबाट आर्थिक सशक्तीकरण र सामाजिक रूपान्तरण गर्ने ।	२.२.१ लैससासले संबोधित गर्नु पर्ने व्यक्तिको खण्डीकृत तथ्यांकको विवरण अद्यावधिक गर्दै त्यसको आधारमा प्रतिवेदन तयार गरि सार्वजनिक गरिनेछ। २.२.२ लैससाससँग सम्बन्धित व्यक्तिलाई लक्षित गरि जीविकोपार्जन सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुका साथै तिनिहरुलाई उत्पादनमूलक व्यवसाय तथा स्वरोजगारको क्षेत्रमा परिचालन गर्ने वातावरणको विकास गरिनेछ (सिक र गर)। २.२.३ स्वरोजगार तथा उद्यमशीलताको लागि वित्तीय पहुँचको व्यवस्था मिलाइनेछ। २.२.४ वैदेशिक रोजगारीमाजाने महिलाहरुलाई लैङ्गिक हिंसा र सुरक्षा तरिका बारेमा तालिम, गुनासो संकलन र परामर्शको व्यवस्था गरिनेछ। २.२.५ महिला तथा यौनिक अल्पसंख्यकहरुको लागि कृषि, सहकारी, पर्यटन, घरेलु उद्योग आदि क्षेत्रमा रोजगारी तथा वित्तीय पहुँचको व्यवस्था गर्दै लगिनेछ। २.२.६ आदिवासी जनजातिको पहिचान सहित सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप, संस्कृति, सामाजिक परम्परा र अनुभवलाई संरक्षण र सम्वर्द्धन गरिनेछ। २.२.७ विद्यालय विमूख किशोरीहरूको लागि जीवन उपयोगी सीप तथा व्यवसायमूलक कार्यक्रम संचालन गरी आत्म निर्भर बन्न प्रोत्साहन गरिनेछ।
२.३ लैससासमैत्री वार्षिक, आवधिक योजना, कार्यक्रम तथा बजेटहरुको तर्जुमा र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने र दिगो विकास लक्ष्य नं ५ लाई स्थानीयकरण गर्ने ।	२.३.१ लैङ्गिक उत्तरदायी योजना तथा बजेट र लैससास बजेट नियमित परीक्षण गरि लक्षित समुदायको आर्थिक तथा वित्तिय श्रोतमा पहुँच अभिबृद्धि गरिनेछ। २.३.२ नगरपालीकावाट संचालन हुने सबै कार्यक्रम, योजना र आयोजनाको प्रत्येक चरणमा लैससास दृष्टिकोणबाट अनुगमन तथा प्रभाव मूल्यांकन गर्ने र यसलाई संस्थागत गर्दै लगिनेछ। २.३.३ दिगो विकासको लक्ष्य नं ५ (लैससास सँग सम्बन्धित) लाई स्थानीयकरण गरिनेछ।

२.५ मुख्य कार्यक्रमहरु

उदेश्य सँग रणनीति, रणनीति सँग कार्यनीति र कार्यनीति सँग मुख्य कार्यक्रमहरु तादाम्यता मिल्ने गरि निम्न अनुसार कार्यक्रमहरु तय गरिएको छः

उदेश्य न.	रणनीति न.	कार्यनीति नं.	क्र. स.	मुख्य कार्यक्रम
१	१.१			
		१.१.१	१	स्थानीय नीति, ऐन, कानून, मापदण्ड, कार्यविधि आदि निर्माण तथा पुनरावलोकन
			२	नीति निर्माण तहमा ३३% महिला सहभागिता नीति कार्यान्वयन
			३	लैससास सम्बन्धित आचारसंहिता निर्माण गरि कार्यान्वयन गर्ने
		१.१.२	४	पालिका र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन समितिको गठन
			५	विकास निर्माणका कार्यक्रमको अनुगमन मूल्याङ्कन समितिमा कम्तिमा ३३% युवा महिला राख्ने व्यवस्था
			६	पालिका र वडास्तरीय स्तरीय समितिको कार्य बिभाजन/जिम्मेवारी बाँडफाँड
			७	लैससास कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन समितिको चौमासिक बैठक संचालन
		१.१.३	९	संघ, प्रदेश र अन्य सरोकारवालाहरु संग नीति कार्यान्वयन गर्न सहजीकरण
		१.१.४	१०	अपाङ्गमैत्री र प्याड व्यवस्थापन बिन भएको शौचालय निर्माण
			११	उजुरी/गुनासो पेटिकाको व्यवस्था
			१२	सार्बजनिक ठाउँमा पिउने पानी, व्यवस्था
			१३	स्तनपान कक्ष/कोठा बनाउने
			१४	प्रतिक्षालय व्यवस्थापन
		१.१.५	१५	संरक्षण र पुनःस्थापन मापदण्ड र पुनर्स्थापन केन्द्रको निर्माण तथा संचालन गर्ने
			१६	मनोपरामर्शको कार्यक्रम संचालन

उदेश्य न.	रणनीति न.	कार्यनीति नं.	क्र. स.	मुख्य कार्यक्रम
		१.१.६	१८	संघ, प्रदेश र विभिन्न संघ संस्थाहरु संगको सहकार्यमा आपत्कालिन बालबालिका उद्धार कार्यक्रम संचालन
			१९	निगरानी समूहको स्थापना र क्षमता विकास
			२०	लैङ्गिक हिंसा निवारण कोषको स्थापना र संचालन
			२१	मानव बेचविखन सुरक्षा कोष स्थापना र संचालन
			२२	पालिका स्तरीय पुर्नस्थापना केन्द्र स्थापना र संचालन
			२३	बाल अधिकार, बाल बिबाह, बाल हिंसा र बाल श्रम शोषण सम्बन्धी
			२४	विद्यालय, बाल क्लबहरुमा सचेतना कार्यक्रम संचालन
			२५	यातायातका साधनमा छुटको लागि रकम व्यवस्था र समन्वय
		१.१.७	२६	जेष्ठ नागरिक परिचयपत्र वितरण
			२७	यातायातका साधनमा छुटको लागि रकम व्यवस्था र समन्वय
			२८	परिवारजनको व्यवहारको निगरानी गर्न "जेष्ठ नागरिक निगरानी समिति" बनाई जिम्मेवारी दिने व्यवस्था
			२९	महिला जेष्ठ नागरिकको प्रजनन प्रणालीजन्य र अन्य स्वास्थ्य निशुल्क उपचारको गर्ने सहकार्य तथा समन्वय
			३०	जेष्ठ नागरिकका लागि मनोरन्जनको व्यवस्था
	१.२			
		१.२.१	१	महिला र पुरुषको समान ज्यालादर कायम गर्ने कार्यविधि निर्माण तथा कार्यान्वयन
		१.२.२	२	महिलाको घरेलु श्रमको "न्यूनतम मूल्य निर्धारण" अध्ययन कार्यक्रम
			३	"घरेलु श्रम"को आयमा योगदानको हुने संरचनाको विकास
			४	आवासीय घर निर्माणका लागि सरकारद्वारा उपलब्ध गराइने आर्थिक सहयोग पति-पत्नीका नाममा संयुक्त बैंक खाता खोल्न सहजीकरण
		१.२.३	५	सबै क्षेत्र, लक्ष्य, उद्धेश्य, रणनीति, कार्यनीति र कार्यक्रम आधारमा लैससास सूचकको निर्माण
			६	लैससास सूचकको बारेमा सरकारी कर्मचारीलाई लैससास सम्बन्धि सरोकारवालालाई तालिम
			७	लैससास सूचकहरु सरकारी, निजि तथा गैर सरकारी कार्यालयमा वितरण तथा नियमन

उदेश्य न.	रणनीति न.	कार्यनीति नं.	क्र. स.	मुख्य कार्यक्रम
			८	हिंसा मुक्त क्षेत्र/वडा घोषणा
		१.२.४	९	बालश्रम रोक्न स्थानीयस्तरमा गरिने निर्माण तथा घरेलू कार्यमा अनुगमन तथा नियमन
		१.२.५	११	विभिन्न माध्यमबाट सार्वजनिक सेवा, सुविधा र अवसर सम्बन्धि सूचना प्रवाह गर्ने
			१२	लैससासका राम्रा अभ्यास र सिकाइलाई प्रकाशन तथा सूचना, शिक्षा र संचारको माध्यमवाट सूचना प्रवाह गर्ने
२	२.१			
		२.१.१	१	लैससास सम्बन्धी कानूनी सचेतनामूलक तालिम तथा विभिन्न अभियानात्मक कार्यक्रम
			२	क्षमता विकास तालिममा लैससास विषय समावेस गरि तालिम संचालन गर्ने
			३	लैससास प्रशिक्षक प्रशिक्षण (हरेक वडामा एक जाना) तालिमको व्यवस्था
			४	लैससास नीतिको सम्बन्धमा पालिकाका पधाधिकारी, कर्मचारी, लैससास कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन समितिका सदस्यहरु र सरोकारवालाहरुलाई अभिमुखिकारण कार्यक्रमको आयोजन र संचालन
		२.१.२	५	लैससास सम्पर्क व्यक्तिको सक्रिय सहभागितामा योजना तर्जुमा, अनुगमन, मूल्यांकन, सुपरिवेक्षण र प्रतिवेदन तयारी
		२.१.३	६	५० प्रतिशत लैससासले सम्बोधन गर्नु पर्ने व्यक्तिको सहभागितामा लैससास "टोल समितिको गठन"
			७	लैससासले सम्बोधन गर्नु पर्ने व्यक्तिको सहभागितामा टोल बिकास समिति, उपभोक्ता समिति, विपद तथा महामारी तयारी समितिको गठन
			८	लैससासले सम्बोधन गर्नु पर्ने व्यक्तिको सहभागितामा टोल-टोलमा बालबालिका निगरानी समूहको गठन तथा परिचालन
		२.१.४	९	योजना तर्जुमा प्रक्रियामा सबै प्रकारका लिङ्ग र समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिता गराउने
		२.१.५	१०	हरेक वडा/विद्यालय लैससास सम्बन्धि सचेतन तथा अभिमुखिकारण तालिम संचालन

उदेश्य न.	रणनीति न.	कार्यनीति नं.	क्र. स.	मुख्य कार्यक्रम
			११	विद्यालय पाठ्य सामाग्रीमा लैङ्गिक समानता झलकिने कार्टून, स्टिकर, चित्र, चिन्ह आदि विषयलाई समावेस गर्ने
		२.१.६	१२	हरेक वडामा/टोल/स्कूलमा "कुरीति तथा अन्ध विस्वास" सचेतिकरण तथा अभिमुखिकारण र नियमन कार्यक्रम संचालन
		२.१.७	१३	हरेक पालिका तथा वडा स्तरीय किशोर तथा पुरुषहरुलाई लैससासको तालिम संचालन
	२.२			
		२.२.१	१	खण्डिकृत तथ्यांक संकलन, अभिलेखिकारण र हरेको वर्ष अध्यवधि गर्ने
			२	प्रतिवेदन तयार गरि सार्वजनिक गर्ने
			३	प्रतिवेदनको सिफारिसलाई योजना तर्जुमा गर्दा समवेस गर्ने
		२.२.२	४	एकल महिला कोष स्थापना र आयआर्जनका कार्यक्रम
			५	एकल महिलाहरूको लागि "खुशी जीवन" जिउने उपाय सम्बन्धि अभिमुखिकारण कार्यक्रम संचालन
			६	दलित तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विविध विषयमा सीपमूलक तालिमको व्यवस्था
			७	महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलन गर्ने कार्यक्रमहरुमा वजेट विनियोजन
			८	महिलाहरुको आर्थिक सशक्तिकरणका लागि लगानी, परामर्श र उद्यमशिलता बिकास तालिम
			९	आर्थिक सशक्तिकरण राहत कोषको स्थापना (वैदेशिक रोजगारी वा देश भित्रै पनि रोजगार गुमाएका, घरेलु तथा लैङ्गिक हिंसामा परेका महिला)
			१०	युवा/युवतीको लागि लोक सेवा आयोग तयारी कक्षा संचालन गर्ने
			११	जेष्ठ नागरिकको शिप नयाँ पूस्तालाई हस्तान्तरण कार्यक्रम
		२.२.३	१२	सेवा सुविधामा पहुँच नभएका समुदायहरुका लागि सेवा प्रवाहमा पहुँच पुर्याउन घुम्ति शिविर संचालन

उदेश्य न.	रणनीति न.	कार्यनीति नं.	क्र. स.	मुख्य कार्यक्रम
			१३	महिला तथा लक्षित वर्ग लक्षित "स्वास्थ्य बीमा" कार्यक्रम
			१४	सहुलियतपूर्ण ऋण तथा वित्तीय पहुँचको व्यवस्था
			१५	गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाको लागि चुस्त एम्बुलेन्स सेवाको व्यवस्था
		२.२.४	१६	लैङ्गिक हिंसा र सुरक्षा तरिका बारेमा तालिम र परामर्श कार्यक्रम
			१७	समस्या सुन्ने र सहयोग गर्ने हेल्प डेस्कको व्यवस्था
			१८	"परिवार मेलमिलाप केन्द्र (विदेश जाने) स्थापना तथा संचालनमा सहयोग
		२.२.५	१९	नीजि क्षेत्रसँग समन्वय गरी महिलाहरुको आर्थिक सशक्तिकरणलाई टेवा पुग्ने योजना बनाउने
			२०	लघु, मझौला तथा ठूला उद्योगहरु स्थापना गर्न चाहेमा दर्ता प्रकृयामा सहजता, राजश्वमा सहुलियत तथा दर्ता शुल्कमा सहुलियत दिने ब्यवस्थाको लागि समन्वय
			२१	महिलाहरुद्वारा सञ्चालित सहकारीको दिगो व्यवथपनमा सहयोगको लागि बजेटको व्यवस्था
			२२	कच्चा पदार्थको आयातमा लाग्ने करमा सहुलियत दिने नीतिगत व्यवस्थाको लागि पहल
			२३	कम्तिमा ३३ प्रतिशत साना किसान (महिला) लाई बीउ पूजिको व्यवस्था
			२४	आवश्यक पर्ने आधुनिक कृर्ष औजारहरु सहुलियत दरमा उपलब्ध गराउने
			२५	महिला तथा यौनिक अल्पसंख्यक लक्षित कृषि उद्यम विमा कार्यक्रम
			२६	पथ पर्दर्शक तथा पर्यटकको सहयोगीको रुपमा काम गर्न प्रोत्साहन स्वरुप निशुल्क तालिमहरु उपलब्ध गराउने कार्यक्रम
			२७	ग्रामिण पर्यटनको प्रवर्द्धन र होमस्टेहरु सञ्चालन गर्न महिला तथा यौनिक अल्पसंख्यकहरुलाई तालिम तथा अनुदान कार्यक्रम

उदेश्य न.	रणनीति न.	कार्यनीति नं.	क्र. स.	मुख्य कार्यक्रम
			२८	जडिबुटीमा आधारित उद्यमशिलता विकास गर्नका लागि तालिम तथा सहुलियत ऋण प्रदान
			२९	वनमा आधारित उद्यमहरुमा तालिम तथा अनुदान
		२.२.६	३०	परम्परागत तथा रैथाने सिप विकास तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
			३१	माटाका भाँडा बनाउने, हस्तकला, बाँसका डोका, डाला, नाङ्ला बनाउने कार्यक्रममा माग/उत्पादनमा आधारित अनुदान
		२.२.७	३२	जीवन उपयोगी सीपको "सिक र गर" तालिम संचालन
			३३	व्यवसाय संचालनको लागि युवा स्वरोजगार कर्जा प्रबाह
	२.३			
		२.३.१	१	लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट (GRB) तर्जुमा
			२	कम्तीमा ४०% रकम लैससास लक्षित विशेष कार्यक्रमको लागि बजेट विनियोजन गर्ने
			३	लैससास उत्तरदायी बजेट कार्यान्वयनको प्रभावकारितकों नियमित लेखा जोखा (GESI Audit) राख्ने
			४	'Audit" प्रतिवेदन सरोकारवालाहरुसँग आदान प्रदान तथा सुझावहरु कार्यान्वयन गर्ने कार्यक्रम
		२.३.२	५	लैससास नीति कार्यान्वयन सम्बन्धी अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्ने
		२.३.३	६	दिगो विकासको लक्ष्य नं ५ का सूचक अनुसार कार्यक्रम र बजेट विनियोजन गर्ने
			७	आवधिक योजना र माध्यमकालीन संरचनामा दिगो विकासको लक्ष्यका सूचकहरुलाई सम्बोधन/समावेस गर्ने

नोटः १. पालिकाले आवश्यक ठानेमा लैससास रणनीति पुनरावलोकन समिति बनाएर आवश्यकता अनुसार कार्ययोजना परिमार्जन गर्न सक्नेछ ।

२. उक्त कार्यक्रममा संघ, प्रदेश, नगरपालिका र अन्य गैर सरकारी संघ संस्थाको सहकार्य र समन्वयबाट नगरपालिकामा संचालन हुने कार्यक्रम समेत समावेस गरिएको छ ।

परिच्छेद ३

लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकारण नीति कार्यान्वयन कार्ययोजना

३.१ कार्ययोजना

परिच्छेद २ को २.५ मा कार्यनीति अनुसार मुख्य कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरिएको छ। तिनै कार्यक्रमहरुलाई आधार मानी यो कार्ययोजना तयार पारिएको हो ।

कार्यनीति नं.	प्रमुख कृयाकलाप	मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति/संस्था	सहयोगी संस्था/निकाय	बजेट	अवधि
१.१.१	नीति, ऐन, कानून, मापदण्ड, कार्यविधि आदि निर्माण तथा पुनरावलोकन गर्ने/ सहजीकरण/समन्वय गर्ने	पालुङटार नगरपालिका	विषय विज्ञ, संघ, प्रदेश	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राखे साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी संघसंस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न सकिने ।	एक वर्ष भित्र
	लैससास सम्बन्धित आचारसंहिता निर्माण गरि कार्यान्वयन गर्ने	कार्यपालिका, प्र.प्र.अ, पालिका स्तरीय लैससास समिति, सामाजिक विकास शाखा	लैससास विज्ञ/संस्था/ वडा स्तरीय लैससास समिति/ सहयोगी संस्था	पालिकाको वार्षिक बजेटमा समावेश गर्ने	२०८० साउन देखि प्रक्रिया सुरू गर्ने
१.१.२	नगरपालिका स्तरीय र वडास्तरीय लैससास कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति गठन तथा समितिको चौमासिक बैठक नियित गर्ने	पालुङटार नगरपालिका, कार्यपालिका, लैससास समिति	सबै विकास शाखा,	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राखे।	नीति स्वीकृत भएको ३ महिना भित्र र हरेक ४

कार्यनीति नं.	प्रमुख कृयाकलाप	मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति/संस्था	सहयोगी संस्था/निकाय	बजेट	अवधि
					महिनामा
१.१.३	संघ, प्रदेश र अन्य सरोकारवालाहरु सँग नीति कार्यान्वयन गर्न सहजीकरण तथा समन्वय	नगरपालिका, नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	सबै विकास शाखा, सरकारी तथा गैर सरकारी संघ संस्था तथा, वडा कार्यालय, सरोकारवालाहरु		रणनीति स्वीकृत भएपछि
१.१.४	पालिकामा बन्ने भौतिक संरचना र सार्वजनिक स्थलमा लैङ्गिकमैत्री, अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री सहितको संरचना निर्माणमा जोड गर्ने (जस्तै: पिउने पानी, महिला/पुरुष/अपाङ्ग शौचालय, स्तनपान कक्ष/कोठा, प्याड व्यवस्थापन बिन, उजुरी/गुनासो पेटिका, व्हील कूर्चिको लागि बाटो, प्रतिक्षालय व्यवस्थापन)	नगरपालिका, नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	संघ, प्रदेश, सबै विकास शाखा	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी संघसंस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न सकिने।	निरन्तर
१.१.५	मानव वेचबिखानमा परेका, हिंसा पीड़ित/प्रभावित महिला,यौनिक अल्पसंख्यक तथा बालबालिकाको संरक्षण र पुनर्स्थापना मापदण्ड र पुनर्स्थापन केन्द्रको निर्माण तथा संचालन गर्ने	नगरपालिका, नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	संघ, प्रदेश, सबै विकास शाखा र अन्य सरोकारवाला	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी संघसंस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न सकिने ।	२०८० देखि प्रक्रिया सुरू
	मनोपरामर्शको कार्यक्रम संचालन	पालुङटार नगरपालिका	नगरपालिका स्तरीय र वडास्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति, संघ	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने।	निरन्तर

कार्यनीति नं.	प्रमुख कृयाकलाप	मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति/संस्था	सहयोगी संस्था/निकाय	बजेट	अवधि
			संस्था		
	संघ, प्रदेश र विभिन्न संघ संस्थाहरु सँगको सहकार्यमा आपतकालीन बालबालिका उद्धार कार्यक्रम संचालन	नगरपालिका, नगरपालिका स्तरीय र वडास्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	संघ, प्रदेश, सबै विकास शाखा र अन्य सरोकारवाला	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राखे।	२०८० देखि निरन्तर
	टोल टोलमा निगरानी समूहको गठन र क्षमता विकास	वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	नगरपालिका स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति, सामाजिक विकास शाखा	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राखे।	२०८० देखि निरन्तर
१.१.६	लैङ्गिक हिंसा निवारण कोष, मानव बेचविखन सुरक्षा कोष र पालिका स्तरीय पुर्नस्थापना केन्द्रको स्थापना गर्ने	नगरपालिका, नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	संघ, प्रदेश, सबै विकास शाखा र अन्य सरोकारवाला	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राखे साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी संघसंस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न सकिने ।	२०८० देखि
	बाल अधिकार, बाल बिबाह, बाल हिंसा र बाल श्रम शोषण सम्बन्धी विद्यालय, बाल क्लबहरुमा सचेतना कार्यक्रम संचालन	नगरपालिका, नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा	संघ, प्रदेश, सामाजिक विकास शाखा र अन्य सरोकारवाला	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राखे साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी संगसस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न सकिने ।	२०८० देखि निरन्तर
१.१.७	जेष्ठ नागरिक परिचयपत्र वितरण,	नगरपालिका,	संघ, प्रदेश, र अन्य	नगरपालिकाको वार्षिक	२०८०

कार्यनीति नं.	प्रमुख कृयाकलाप	मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति/संस्था	सहयोगी संस्था/निकाय	बजेट	अवधि
	यातायातका साधनमा छुटको लागि रकम व्यवस्था र समन्वय, “जेष्ठ नागरिक निगरानी समिति” को गठन, महिला जेष्ठ नागरिकको प्रजनन प्रणालीजन्य र अन्य स्वास्थ्य निशुल्क उपचार गर्न सहकार्य तथा समन्वय, जेष्ठ नागरिकका लागि मनोरन्जनको व्यवस्था	नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति, सबै विकास शाखा	सरोकारवाला	बजेटमा राख्ने साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी संगसस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न सकिने ।	देखि
१.२.४	बालश्रम रोक्न स्थानीयस्तरमा गरिने निर्माण तथा घरेलु कार्यमा अनुगमन तथा नियमन	नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	नगरपालिका, सबै विकास शाखा	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	निरन्तर
१.२.५	नगरपालिका/ वडामा लैससास सम्बन्धि सूचना सामाजिक जवाफदेहिताका औजारहरु (नागरिक वडापत्र, सार्वजनिक सुनुवाई, सार्वजनिक परिक्षण, लैससास परिक्षण, सामाजिक परिक्षण, गुनासो सुनुवाई, सामुदायिक सुचना पाटी) को कार्यान्वयन गर्ने ।	प्र.प्र.अ/ सूचना प्रविधि शाखा, पालिका स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	सामाजिक विकास शाखा , वडा लैससास कार्यान्वयन समिति	नगरपालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी संगसस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न सकिने ।	निरन्तर
	लैससासका राम्रा अभ्यास र सिकाइलाई प्रकाशन तथा सूचना, शिक्षा र संचारको माध्यमवाट सूचना प्रवाह गर्ने	सूचना प्रविधि शाखा, प्र.प्र.अ.	सामाजिक विकास शाखा / शिक्षा तथा युवा खेलकुद शाखा	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	२०८० साउन देखि निरन्तर
२.१.१	हरेक वडामा एक जना लैससास प्रशिक्षक तयार गरि वडा स्तरमा लैससास अभिमुखिकरण तथा सचेतना कार्यक्रम	नगरपालिका, वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, सामाजिक विकास शाखा	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	२०८० साउन देखि

कार्यनीति नं.	प्रमुख कृयाकलाप	मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति/संस्था	सहयोगी संस्था/निकाय	बजेट	अवधि
	संचालन गर्ने				
	नगरपालिकाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरुको क्षमता विकास तालिममा लैससास विषय समावेस र लैससास कार्यान्वयन समिति सदस्यहरु र सरोकारवालाहरुलाई समेत समावेस गरि तालिम संचालन गर्ने	नगरपालिका	सामाजिक विकास शाखा	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	निरन्तर/ २०८० देखि लैससास विषय समावेस
२.१.२	लैससास कार्यान्वयन समितिको सक्रिय सहभागितामा योजना तर्जुमा, अनुगमन, मूल्यांकन, सुपरिवेक्षण र प्रतिवेदन तयारी	कार्यपालिका, नगरपालिका स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	प्र.प्र.अ./प्रशासन, सामाजिक विकास शाखा, सबै सरोकारवाला	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	योजना बनाउदा, संचालन गर्दा र सम्पन्न भए पछि
२.१.३	५० प्रतिशत लैससासले सम्बोधन गर्नु पर्ने व्यक्तिको सहभागितामा लैससास "टोल समितिको गठन" टोल विकास समिति, उपभोक्ता समिति, विपद् तथा महामारी तयारी समितिको गठन	नगरपालिका र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	वडा कार्यालय	वडाको वार्षिक बजेट	एक वर्ष भित्र
	लैससासले सम्बोधन गर्नु पर्ने व्यक्तिको सहभागितामा टोल-टोलमा बालबालिका निगरानी समूहको गठन तथा परिचालन	नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन	वडा कार्यालय, सामाजिक विकास शाखा / शिक्षा तथा युवा खेलकुद शाखा	वडाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	एक वर्ष भित्र

कार्यनीति नं.	प्रमुख कृयाकलाप	मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति/संस्था	सहयोगी संस्था/निकाय	बजेट	अवधि
		समिति	लैससास "टोल संतीति		
२.१.४	योजना तर्जुमा प्रक्रियामा सबै प्रकारका लिङ्ग र समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिता गराउने	कार्यपालिका, नगरपालिका स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	प्र. प्र. अ., सामाजिक विकास शाखा, सबै सरोकारवाला	वार्षिक बजेट	हरेक आर्थिक वर्षको बजेट तयारी
२.१.५	हरेक वडा/विद्यालयमा लैससास सम्बन्धि सचेतना तथा अभिमुखिकारण तालिम संचालन	वडा कार्यालय	शिक्षा तथा युवा खेलकुद शाखा, लैससास प्रशिक्षक, सम्बन्धित वडाका विद्यालयहरु	वडाको वार्षिक बजेट, विद्यालयको बजेट	२०८० साउन देखि
	विद्यालयको पाठ्य सामाग्रीमा लैंगिक समानता झलकिने कार्टून, स्टिकर, चित्र, चिन्ह आदि विषयलाई समावेस गर्ने	नगरपालिका, शिक्षा तथा युवा खेलकुद शाखा	सामाजिक विकास शाखा	नगरपालिकको वार्षिक बजेटमा राख्ने	२०८० साउन देखि
२.१.६	हरेक वडामा/टोल/स्कूलमा "कुरीति तथा अन्ध विस्वास" सचेतिकरण तथा अभिमुखिकरण र नियमन कार्यक्रम संचालन	नगरपालिका, वडा कार्यालय	सामाजिक विकास शाखा, लैससास प्रशिक	वडाको बजेटमा राख्ने	२०८० साउन देखि
	हरेक पालिका तथा वडा स्तरीय किशोर तथा पुरुषहरुलाई लैससासको तालिम संचालन	नगरपालिका, वडा कार्यालय	सामाजिक विकास शाखा, शिक्षा तथा युवा खेलकुद शाखा, लैससास प्रशिक	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	एक वर्ष भित्र
२.१.१	हरेक वडामा एक जाना लैससास प्रशिक्षक तयार गरि वडा स्तरमा लैससास अभिमुखिकरण तथा सचेतना कार्यक्रम	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सामाजिक विकास शाखा	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	२०८० साउन देखि

कार्यनीति नं.	प्रमुख कृयाकलाप	मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति/संस्था	सहयोगी संस्था/निकाय	बजेट	अवधि
	संचालन गर्ने				
२.२.१	खण्डिकृत (महिला, बाल-बालिका, युवा, जेष्ठ नागरिक, अपांङ्गता, आदिवासी जनजाति, मधेशी, मुस्लिम, अल्पसख्यक तथा अन्य आर्थिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा सास्कृतिक दृष्टिले पिछडिएको समुदाय) तथ्यांक संकलन, अभिलेखिकारण र हरेको वर्ष अद्यायवधिक गर्ने	नगरपालिका,	वडा कार्यालय , केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, नगरपालिका स्तरीय र वडास्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	नगरपालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा राख्ने साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी संघसंस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न सकिने ।	एक वर्ष भित्र
२.२.२	एकल महिलाहरूको लागि एकल महिला कोष स्थापना र आयआर्जनका कार्यक्रम तथा "खुशी जीवन" जिउन उपाय सम्बन्धि अभिमुखिकारण कार्यक्रम संचालन गर्ने	नगरपालिक	सामाजिक विकास शाखा	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	निरन्तर
	दलित तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विविध विषयमा सीपमूलक तालिमको व्यवस्था गरी क्षमता विकास गर्ने	नगरपालिक	सामाजिक विकास शाखा	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	निरन्तर
	महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलन गर्ने कार्यक्रमहरुमा वजेट विनियोजन गर्ने	नगर सभा	सामाजिक विकास शाखा	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	निरन्तर
	महिलाहरुको सामाजिक र आर्थिक सशक्तिकरणका लागि लगानी, परमर्श र उद्यमशिलता बिकास तालिम	नगरपालिक	सामाजिक विकास शाखा, गरिवी निवारण लघु उद्यम विकास कार्यक्रम	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	निरन्तर
	आर्थिक सशक्तिकरण, राहत कोषको स्थापना	नगरपालिक	सामाजिक विकास शाखा,	पालिकाको वार्षिक बजेटमा	निरन्तर

कार्यनीति नं.	प्रमुख कृयाकलाप	मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति/संस्था	सहयोगी संस्था/निकाय	बजेट	अवधि
	(वैदेशिक रोजगारी वा देश भित्रै पनि रोजगार गुमाएका, घरेलु तथा लैङ्गिक हिंसामा परेका महिला)		रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	राख्ने, ससर्त	
	युवा/युवतीको लागि लोक सेवा आयोग तयारी कक्षा संचालन गर्ने	नगरपालिक	सामाजिक विकास शाखा, शिक्षा तथा युवा खेलकुद शाखा	पालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा राख्ने	एक वर्ष भित्र
	जेष्ठ नागरिकको सिप नयाँ पूस्तालाई हस्तान्तरण कार्यक्रम	नगरपालिक	सामाजिक विकास शाखा	पालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा राख्ने	२०८० साउन देखि
२.२.३	सेवा सुविधामा पहुँच नभएका समुदायहरुका लागि सेवा प्रवाहमा पहुँच पुर्याउन घुम्ति शिविर संचालन गर्ने	नगरपालिका	सबै विकास शाखाहरु	नगरपालिकाको	निरन्तर
	महिला तथा लक्षित वर्ग लक्षित “स्वास्थ्य बीमा” कार्यक्रम	नगरपालिका	वडा कार्यालय	नगरपालिका/वडाको वार्षिक कार्यक्रममा राख्ने	निरन्तर
	सहुलियतपूर्ण ऋण तथा वित्तीय पहुँचको व्यवस्था	नगरपालिका, संघ, प्रदेश	पालिका र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वन समिति	नगरपालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा राख्ने साथै संघ, प्रदेश बजेट	२०८० को आर्थिक वर्ष बाट
	गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाको लागि चुस्त एम्बुलेन्स सेवाको व्यवस्था	नगरपालिका	वडा	नगरपालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा राख्ने वा संघ, प्रदेश बजेट माग गर्ने	निरन्तर
२.२.४	लैङ्गिक हिंसा र आत्म सुरक्षा तरिका बारेमा तालिम र परामर्श कार्यक्रम	नगरपालिका	सामाजिक विकास शाखा, वडा	नगरपालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा राख्ने साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी	२०८० देखि/ निरन्तर

कार्यनीति नं.	प्रमुख कृयाकलाप	मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति/संस्था	सहयोगी संस्था/निकाय	बजेट	अवधि
				संगसस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न सकिने ।	
	समस्या सुन्ने र सहयोग गर्ने हेल्प डेस्कको व्यवस्था, "परिवार मेलमिलाप केन्द्र (विदेश जाने) स्थापना तथा संचालनमा सहयोग	नगरपालिका	न्यायिक समिति, वडा स्तरीय मेलमिलाप केन्द्र, टोल निगरानी समूह, पालिका र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वन समिति	नगरपालिका र वडाको वार्षिक बजेट राख्ने	निरन्तर
२.२.६	आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप, संस्कृति, सामाजिक परम्परा र अनुभवलाई संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्ने	नगरपालिका	वडा, टोल निगरानी समूह, नगरपालिका, पालिका र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वन समिति	नगरपालिका र वडा वार्षिक बजेट राख्ने	निरन्तर र प्रभवकारी बांनाउने
२.२.७	जीवन उपयोगी सीपको "सिक, गर र कमाऊ" तालिम संचालन तथा व्यवसाय संचालनको लागि युवा स्वरोजगार कर्जा प्रबाह	नगरपालिक, रोजगार सेवा केन्द्र	वडा कार्यालय, सामाजिक विकास शाखा,	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने, ससर्त	निरन्तर र २०८० साउन देखि
२.३.१	लैससास नीती अनुरुप वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम बनाई लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट (GRB) तर्जुमा प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने ।	नगरपालिका	नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति, सामाजिक विकास शाखा	नगरपालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा राख्ने	हरेक आर्थिक वर्ष
	बजेट तर्जुमा गर्दा कम्तीमा ४०% रकम लैससास लक्षित विशेष कार्यक्रमको लागि छुटयाउने	नगरपालिका, योजना अनुगमन शाखा	वडा, सामाजिक विकास शाखा, नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति,	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी संगसस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न	हरेक आर्थिक वर्षको बजेटमा

कार्यनीति नं.	प्रमुख कृयाकलाप	मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति/संस्था	सहयोगी संस्था/निकाय	बजेट	अवधि
			विकास शाखा	सकिने ।	
	लैससास उत्तरदायी बजेट कार्यान्वयनको प्रभावकारितको लेखाजोखा (GESI Audit) राख्ने पद्धति लाई पालिकामा लागू गर्ने ।	नगरपालिका, योजना अनुगमन शाखा	नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति, सामाजिक विकास शाखा, लैससास विज्ञ	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने साथै संघ, प्रदेश र अन्य सहयोगी संघसंस्थाको बजेट पनि परिचालन गर्न सकिने ।	२०८० देखि हरेक वर्षको आसार मसन्त भित्र
	Audit" प्रतिवेदन सरोकारवालाहरु संघ आदान प्रदान	नगरपालिका, सूचना प्रविधि शाखा	सामाजिक विकास शाखा, नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	२०८० साउन देखि
२.३.२	लैससास नीति कार्यान्वयन सम्बन्धी अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्ने	नगरपालिका स्तरीय र वडास्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति,	प्र.प्र.अ., संघ, प्रदेश सम्बन्धित क्षेत्रमा काम गरेका संस्था तथा विषय विज्ञहरु	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	२०८० साउन देखि
२.३.३	दिगो विकासको लक्ष्य नं ५ (लैससास सँग सम्बन्धित) लाई स्थानीयकरण गर्नका लागि कार्यक्रम तय गर्ने	कार्यपालिका, प्र.प्र.अ., योजना शाखा प्रमुख	सामाजिक विकास शाखा / नगरपालिका स्तरीय र वडास्तरीय लैससास कार्यान्वयन समिति	पालिकाको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा राख्ने	२०८० साउन देखि
	आवधिक योजना र माध्यम कालीन खर्च संरचनामा दिगो विकासको लक्ष्यका सूचकहरुलाई सम्बोधन/समावेस गर्ने	नगरपालिका	सबै विकास शाखा/समिति	पालिकाको वार्षिक बजेटमा राख्ने	२०८० साउन देखि

परिच्छेद ४

संस्थागत संयन्त्र, प्रतिनिधित्व र कार्यक्षेत्र

पालिकाको लैससास रणनीतिमा निर्दिष्ट गरेका नीति अनूरुप सामाजिक समावेशीकरणको कार्यलाई स्थानीय तहमा प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्न पालिका र वडा तहमा समिति बनाई संचालन गरीनेछ।

४ १.नगरपालिका स्तरीय लैंङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति कार्यान्वयन समिति

यस लैससास रणनीति समन्वय, सहजीकरण, कार्यान्वयन, सुपरीबेक्षण तथा अनुगमन गर्न निम्नानुसारको एक नगर स्तरीय समितिको व्यवस्था गरिएको छः

१	नगरपालिका प्रमुख	संयोजक
२	नगरपालिका उप प्रमुख	सदस्य
३	कार्यपालिकाका सदस्यहरू मध्येवाट (एक जना महिला सहित) ३ जना	सदस्य
४	कार्यपालिकाद्धारा मनोनित लक्षित वर्गको क्षेत्रमा कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्था मध्येवाट बढीमा (एक जना महिला सहित) २ जना	सदस्य
५	सम्वन्धित नगरपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य
६	नगरपालिकाको विषयगत शाखा/ महाशाखा प्रमुख	सदस्य सचिव

आवश्यकता अनुसार लैससास क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न संघ संस्था जस्तैः महिला संजाल, युवा संजाल, बिज्ञहरु, गैर सरकारी संस्था, अपाङता भएका ब्यक्तिहरूको संजाल, उद्योग बाणिज्य संघ, पत्रकार महासंघका प्रतिनिधि आदिलाई आमन्त्रित सदस्यको रुपमा यस समितिमा राख्न सकिनेछ।

४.२ नगरपालिका स्तरीय लैंङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति कार्यान्वयन समितिको कार्य क्षेत्र

नगरपालिका स्तरीय लैससास नीति कार्यनव्यन समितिको बैठक चौमासिकरुपमा अन्तिम हप्ता बस्ने छ । आवश्यकता अनुसार समितिको बैठक जुनसुकैवेला पनि बस्न सक्ने छ।यस समितिको कार्यक्षेत्र निम्न अनुसार रहने छन् :

१) लैससास नीति अनुरुप कार्यविधि तयार गरि कार्यान्वयन गर्ने/गराउने।

२) महिला, अल्पसंख्यक, वालबालिका लगायत वन्चितीकरणमा परेका समुदायको खण्डिकृत तथ्यांक संकलन एवं विश्लेषण गर्ने र सो बमोजिम योजना तयार पार्ने।

३) लैससासको नीतिलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न र नगरपालीकाको विकास कार्यक्रममा मुलप्रवाहीकरण गर्न नेतृत्वदायी भुमिका निभाउने साथै सरोकारवाला र अधिकारमुखी तथा कार्यालय सँग कार्यगत समन्वय र सहकार्य गर्ने/गराउने।

४) आवधिक, वार्षिक,योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र बजेट बाँडफाँट खर्चको लेखाजोखा, अनुगमन तथा मुल्यांकन प्रणली लैससासमैत्री भए नभएको विश्लेषण गर्ने र लैससास उत्तरदायी बनाउन चौमासिक रुपमा नगरपालीकालाई सुझाव दिने।

६) लैससास रणनीति कार्यान्वयन सम्बन्धी अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्ने/गराउने।त्यसको नतिजाको आधारमा सवल पक्षको निरन्तरता र कमजोर पक्षको सुधार गर्न सहयोग गर्ने।

७) लैससास रणनीति कार्यान्वयन गर्ने क्रममा आइ पर्न सक्ने सम्भावित जोखीमहरुको समाधानको लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने/गराउने।

८) लैससास सम्बन्धि क्षमता अभिवृद्धिको योजना तयार गरी कार्यक्रम संचालन गर्ने/गराउने।

९) लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा एवं परिक्षण कार्यक्रमलाई संस्थागत गर्ने।

१०) लैससासको रणनीति अनुरूप कार्य योजना र बजेट सहित योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने/गराउने।

११) प्रदेश सरकार सँगको समन्वयमा विषयगत क्षेत्रमा सरकारी तथा गैर सरकारी क्षेत्र, नागरिक समाज तथा निजी क्षेत्रको बजेटले महिला, पुरुष र यौनिक अल्पसंख्यकको समग्र आर्थिक सामाजिक विकासमा पार्ने प्रभावहरूको अध्ययन गरी सोको प्रकाशन तथा वितरण गर्ने।

१२) लैससास सँग सम्बन्धित काम गर्ने सरकारी, निजि, आन्तरिक र बाह्य संघसंस्थासँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।

१३) नगरपालिका स्तरीय र वडा स्तरीय लैससास समितिहरू बीच समन्वय गरी नीतिगत एकरूपता ल्याउन पहल गर्ने।

४.३ वडा स्तरीय लैंङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति कार्यान्वयन समिति

नगरपालिकाको प्रत्येक वडामा यस नीतिसँग सम्वन्धित कार्यक्रम तथा योजना कार्यन्वयनमा सहयोग गर्न एक वडा स्तरीय समिति गठन गरिनेछ।जसमा देहाय बमोजिका अध्यक्ष तथा सदस्यहरू रहनेछन् :

१	सम्वन्धित वडाको वडा अध्यक्ष	संयोजक
२	सम्वन्धित वडाका वडा सदस्यहरू	सदस्य
३	सम्वन्धित वडा समितिले लक्षित वर्गको क्षेत्रमा कार्यगर्ने व्यक्ति वा संस्थावाट मनोनित गरेका वढीमा २ (एक जना महिला) जना सदस्यहरू	सदस्य
४	सम्वन्धित वडाको वडा सचिव	सदस्य सचिव

४.४ वडा स्तरीय लैंङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति कार्यान्वयन समितिको कार्यक्षेत्र

वडा स्तरिय लैससास नीति कार्यनव्यन समितिको बैठक प्रत्येक चौमासीकरुपमा महिनाको पहिलो हप्ता भित्र बस्ने र वडाले दोश्रो हप्ता भित्र नगर स्तरीय समितिलाई प्रतिवेदन बुझाउने छ ।यस समितिको कार्यक्षेत्र निम्न अनुसार रहने छन् :

१) वडा भित्रका लैससासले सम्बोधन गर्नु पर्ने व्यक्ति तथा समुदायको खण्डीकृत तथ्याङ्क संकलन गर्ने ।

२) वडा भित्रका लक्षित वर्गको हकहितको संरक्षण र सम्वर्द्धन तथा त्यस्तो समुदायको सशक्तीकरणकाको लागि कार्यक्रम बनाई वडामा पेश गर्ने।

३) वडाभित्र योजना छनौट प्रकृयामा लैससासले सम्बोधन गर्नु पर्ने व्यक्ति आदि समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिता अनिवार्य गर्ने गराउने।

४) वडाका सबै संरचनाहरूमा ३३ प्रतिशत महिलाको सहभागिताको सुनिश्चिता गर्ने र पाँच वर्षमा ५० प्रतिशत पुर्याउन आवश्यक पहल गर्ने ।

५) यस नीतिसँग सम्वन्धित कार्यक्रम तथा योजना कार्यन्वयनमा सहयोग गर्न क्षमता अभिबृद्धिको क्षेत्र पत्ता लगाई उनीहरूको कार्यक्रमलाई लैससास मैत्री बनाउन सहजीकरण गर्ने ।

६) वडाको वार्षिक तथा आवधिक योजना, कार्यक्रम तथा बजेट लैससास उत्तरदायि वा संवेदनशिल भए नभएको सुनिश्चित गर्ने, विश्लेषण गर्ने र वर्षको अन्तिममा नियमित लैससास परीक्षण गराउन सहजीकरण गर्ने ।

७) लैससासको अवस्था विश्लेषण गर्न/गराउन आवश्यक समन्वय/सहजिकरण गर्ने ।

८) लैससास सम्बन्धित आचारसंहिता निर्माण गर्ने आवश्यक समन्वय/सहजिकरण गर्ने ।

९) वडा कार्यालयको कार्यक्षेत्र भित्र लैङ्गिक हिंसा, घरेलु हिंसा र दुरव्यवहार सम्बन्धि विषयमा प्राप्त गुनासाहरू लैससास नीति समन्वय, सहजीकरण, कार्यान्वयन, सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समितिलाई जानकारी गराउने र आवश्यक समन्वय गर्ने/गराउने ।

१०) आवश्यकता अनुसार टोल स्तरमा निगरानी समूहहरु गठन गरि परिचालन गर्ने ।

४.५ समितिहरुको कार्य संचालन विधि

नगरस्तरीय र वडा स्तरीय लैंङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन समितिहरुले आ-आफ्नो कार्य संचालन विधि तय गरि सो विधि अनुसार समितिको बैठक संचालन गर्नेछन् ।

अनुसूचीहरु

अनुसूची १: लैससास रणनीति तयारी प्रक्रिया तथा कार्यतालिका

क, स	कार्यक्रम	मिति (बैशाख/ जेष्ठ)	जिम्मेवार व्यक्त/निकाय
१	स्थलगत कार्यक्रम र कार्ययोजनाको लागि समन्वय बैठक	बैशाख, ३ गते	उप-प्रमुख प्रमुख प्रशासकीय र परामर्शदाता
२	कार्ययोजना बनाई प्रतिष्ठनमा जानकारी दिने	बैशाख, ३ गते	उप-प्रमुख प्रमुख प्रशासकीय र परामर्शदाता
३	लैससास रणनीतिको तर्जुमा कार्याशाला संचालन तथा तथ्याङ्क संकलन	बैशाख	नगरपालिका र परामर्शदाता
४	लैससास मूलप्रवाहिकरण रणनीतिको खाका तयार गरी सुझाबको लागि प्रतिष्ठानमा पेश	बैशाख	परामर्शदाता, नगरपालिका
५	लैससास रणनीति कार्यन्वयनको लागि कार्ययोजना तयार गर्न सहजिकरण गर्ने	जेष्ठ	परामर्शदाता, नगरपालिका
६	लैससास रणनीतिको मस्यौदा तयारी तथा प्रस्तुतिकरण र छलफल	जेष्ठ, १४	नगरपालिका र परामर्शदाता, कार्यपालिका
७	लैससास रणनीति संशोधित मस्यौदा र कार्ययोजना प्रतिष्ठानमा सुझाव एवं पृष्ठपोषणका लागि पेश गर्ने	जेष्ठ, १८ र १९	परामर्शदाता, नगरपालिका
८	लैससास रणनीति स्वीकृत (कार्यपालिका	जेष्ठ, १९	प्रमुख प्रशासकीय र कार्यपालिका
९	सुझाव एवं पृष्ठपोषण संकलन गरी लैससास रणनीतिलाई अन्तिम रुप दिई पालिकामा पेश गर्ने	जेष्ठ, २३	परामर्शदाता

अनुसूची २

रणनीति उपर कार्यपालिकामा छलफल कार्यक्रममा संलग्न सहभागीहरु

आज मिति २०८०   गते   वारको दिन विहान ११ बजे पालुङटार नगरपालिकाका नगर प्रमुख श्री विवश चिन्तनज्युको अध्यक्षतामा बसेको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीतिको मस्यौदा उपर छलफल कार्यक्रममा निम्न व्यक्तिहरुको उपस्थितिमा भयो ।

सि.नं.	नाम थर	पद	वडा नं.	हस्ताक्षर
१	विवश चिन्तन	नगर प्रमुख	पालुङटार ४ गोरखा	
२	बन्दना पाण्डे	नगर उप-प्रमुख	पालुङटार ६ गोरखा	
३	कृष्ण बहादुर परियार	वडा अध्यक्ष	पालुङटार १ गोरखा	
४	कृष्ण बहादुर थापा मगर	वडा अध्यक्ष	पालुङटार २ गोरखा	
५	रबिन्द अधिकारी	वडा अध्यक्ष	पालुङटार ३ गोरखा	
६	मान बहादुर पौडेल	वडा अध्यक्ष	पालुङटार ४ गोरखा	
७	दीपक पाण्डे	वडा अध्यक्ष	पालुङटार ५ गोरखा	
८	चेत बहादुर गुरुङ	वडा अध्यक्ष	पालुङटार ६ गोरखा	
९	अर्जुन बहादुर कुमाल	वडा अध्यक्ष	पालुङटार ७ गोरखा	
१०	होप बहादुर नेपाली	वडा अध्यक्ष	पालुङटार ८ गोरखा	
११	भेज राज पाण्डे	वडा अध्यक्ष	पालुङटार ९ गोरखा	

१२	रिखिराज धौराली	वडा अध्यक्ष	पालुङटार १० गोरखा	
१३	मनिका अधिकारी लिम्बु	कार्यपालिका सदस्य	पालुङटार २ गोरखा	
१४	पार्वती नेपाली	कार्यपालिका सदस्य	पालुङटार २ गोरखा	
१५	मिना सुनार	कार्यपालिका सदस्य	पालुङटार ४ गोरखा	
१६	हर्क बहादुर नेपाली	कार्यपालिका सदस्य	पालुङटार ५ गोरखा	
१७	पम्फा वि.क. सुनार	कार्यपालिका सदस्य	पालुङटार ७ गोरखा	
१८	अर्जुन वि.क.	कार्यपालिका सदस्य	पालुङटार ८ गोरखा	
१९	मिन माया लामा	कार्यपालिका सदस्य	पालुङटार ९ गोरखा	
२०	देवि माया योगी	कार्यपालिका सदस्य	पालुङटार १० गोरखा	
२१	गौतम भण्डारी	सदस्य सचिव	गो न पा १४, गोरखा	
२२	डा. भिमा ढुंगाना	पुर्व स. शान्ति [illegible] गोमता उद्योग [illegible]		
१	माधव पोखरेल	शिक्षा शाखा		
२	सुवन शर्मा	आ.प शाखा		
३	सन्दिप गरहट्टा	भौतिक.पु शाखा		
४	दिपेन्द्र अर्याल	योजना शाखा		

विष्णु गिरी वडा नं ३

५	सुजना पोखरेल	स्वास्थ्य शाखा		
६	निर्मला पन्त	प्रशासन शाखा		
७	शर्मिला ढकाल	कृषि शाखा		
८	राम प्रसाद देवकोटा	पशु शाखा		
९	कल्पना के.सि	रोजगार शाखा		
१०	धनेन्द्र श्रेष्ठ	योजना शाखा		
११	सन्तोष बसेल	वडा सचिव		
१२	पुस्ता कुँवर	वडा सचिव	पा.न.पा.-७	
१३	विदया भट्टराई	वडा सचिव		
१४	सुमित्रा शर्मा पौडेल	वडा सचिव	पा.न.पा. ४	
१५	नानु सुनार	वडा सचिव	पा.न.पा-६	
१६	सोविता पन्त	वडा सचिव	पा.न.पा.	
१७	लक्ष्मण बाबु श्रेष्ठ	वडा सचिव	पा.न.पा.-८	
१८	पदम वाग्ले क्षेत्री	वडा सचिव	पा.न.पा.-३	
१९	सोम बहादुर खड्का	वडा सचिव	॥ १०	

२०. हितकुमारी श्रेष्ठ आयुर्वेद शाखा
२१. अन्जु [illegible] न्यायिक समिति

अनुसूची ३
दीगो विकास लक्ष्यका लक्ष्य र संकेत

संकेत नं	लक्ष्य
१	हरेक क्षेत्रमा रहेको सवै स्वरुपका विषयमा गरिबीको अन्त्य गर्ने ।
२	दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्दै खाद्य सुरक्षा र उन्नत पोषण प्राप्ति गरि भोकमरीको अन्त्य गर्ने ।
३	सवै उमेर समूहका व्यक्तिका लागि स्वस्थ जीवनको सुनिश्चितता गर्दै समृद्ध जीवनस्तर प्रवर्द्धन गर्ने ।
४	सवैका लागि जीवन पर्यन्त सिकाइका अवसरहरु प्रदान गर्दै समावेशी, न्यायोचित र गुणात्मक शिक्षाको सुनिश्चतता गर्ने ।
५	सबै महिला, किशोरी र बालबालिकाहरुलाई सशक्त बनाई लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने।
६	सबैका लागि खानेपानी र सरसाफाइको उपलब्धताको साथै यसको दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।
७	खर्चले धान्न सकिने दिगो आधुनिक र भरपर्दो उर्जामा सबैको पहुँच सुनिश्चितता गर्ने ।
८	स्थिर, समावेसी र दिगो आर्थिक बृद्धि तथा सबैको लागि पूर्ण र उत्पादनशिल रोजगारी र मर्यादित श्रम प्रवर्द्धन गर्ने ।
९	उत्थानशील पूर्वधारहरुको निर्माण गर्ने, समावेशी तथा दिगो औद्योगिकरणको प्रवर्द्धन गर्ने नवप्रवर्तनलाई प्रेरित गर्ने ।
१०	मुलुकभित्र र अन्यमुलुकहरु बीचको असमानता न्यून गर्ने ।
११	शहर तथा मानव वस्तीहरुलाई समावेशी, सुरक्षित, उथानशील र दगो बनाउने ।
१२	दिगो उपभोग र उत्पादनका ढाँचा सुनिश्चित गर्ने ।
१३	जलवायु परिवर्तन र त्यसका प्रभावहरुसँग जुध्न तत्काल कार्य अगाडि बढाउने ।
१४	नेपालको लागि लागू नहुने ।
१५	पृथ्वीको भूपरिधिस्तरीय पारिस्थितिकीय प्रणालीहरूको दिगो रुपमा व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमिकरण विरुद्ध लड्ने र जमिनको क्षयीकरण रोक्नुको साथै यसलाई उल्टाउने र जैविक विविधताको ह्रासलाई रोक्ने ।
१६	दिगो विकासका लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजहरुको प्रवर्द्धन गर्ने सबैको लागि न्यायमा पहुँच सुनिश्चितता गर्ने र प्रभावकारी जवाफदेही तथा समावेशी संस्थाहरुको निर्माण गर्ने ।
१७	दिगो विकासका लागि कार्यन्वयनको माध्यम सुदृढ गर्ने र विश्वव्यापी साझेदारीलाई पुनःजीवन्त तुल्याउने ।

अनुसूची ४: संदर्भ सामाग्री

१) नेपालको संविधान २०७२, भाग-३४, परिभाषा र व्याख्या, पेज न.१६१।

२) नेपालको संविधान २०७२, भाग-३, मौलिक हक र कर्तव्य, दफा ३८, महिलाको हक, पेज न.१५।

३) नेपालको संविधान २०७२, भाग-३, मौलिक हक र कर्तव्य, दफा १८, समानताको हक, पेज न.८।

४) स्थानीय सरकार संचालन ऐन, नेपाल सरकार, नेपाल कानून आयोग, २०७४।

५) राष्ट्रिय लैङ्गिक समानता नीति, नेपाल सरकार, महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मंत्रालय, २०७७ ।

६) पन्ध्रौं योजना, नेपाल सरकार, राष्ट्रीय योजना आयोग, २०७६।

७) दिगो विकास लक्ष्य, नेपाल सरकार, राष्ट्रीय योजना आयोग, २०१६-२०३०।

८) लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेसीकारण निर्देशिका, गण्डकी प्रदेश, २०७७।

९) प्रथम आवधिक योजना-२०७६-२०८०/८१, पालुङटार नगरपालिका, २०७६।

अनुसूची ५: लैससास रणनीति सम्बन्धि कार्यपालिका सँग छलफल कार्यक्रमका केही तस्वीरहरू

आज्ञाले,
गौतम भण्डारी
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत